

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií

Bakalářská práce

Štěpán Riethof

Příběhy shoplifterů v kontextu narativní kriminologie

Narratives of shoplifters in the context of narrative criminology

Praha 2025

Studijní program: Etnologie a kulturní antropologie

Vedoucí práce: Mgr. Václav Walach, Ph.D.

Poděkování

Rád bych poděkoval Mgr. Václavu Walachovi, Ph.D. za odborné vedení této práce. Děkuji všem účastníkům za jejich důvěru a ochotu sdílet své příběhy. Také mockrát děkuji Veronice a trochu i Adamovi a všem svým blízkým za jejich podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia nebo k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. 5. 2025

.....

Štěpán Riethof

Abstrakt:

Bakalářská práce zkoumá příběhy shoplifterů z perspektivy narativní teorie a narativní kriminologie. Účelem bylo zjistit, jaké významy shoplifteri této své praxi připisují. Pomocí rozhovorů byly získány od účastníků příběhy o jejich praxi shopliftingu. K analýze rozhovorů byl použit rámec rolí v příbězích o kriminálních událostech podle Youngs a Cantera (2012), který vychází z koncepce narativní identity podle Dana P. McAdamse (1993). Účastníci výzkumu se však vyslovili nejen ke svému prožitku, ale také k důvodům, které je k shopliftingu vedou. Proto, s odkazem na koncepcí socio-naratologie, která vidí příběhy jako společenské aktéry (Frank, 2012a), a narativního habitu (Fleetwood, 2016), nabízí práce ještě rozbor společných témat rozhovorů. Tím chce nabídnout protiváhu psychologickému přístupu narativních rolí a zohlednit vliv společenských struktur a sdílených příběhů na shoplifting. Práce tak celkově rozkrývá, jakým způsobem je konstruován význam shopliftingu a role shoplifterů v aktérském vyprávění, stejně jako to, jaké společenské struktury a příběhy jejich praxi ovlivňují.

Klíčová slova: shoplifting, narativy, narativní kriminologie, narativní role, kulturní kriminologie

Abstract:

The bachelor's thesis deals with the stories of shoplifters analyzed using concepts from narratology and narrative criminology. The purpose was to explore the meanings that shoplifters associate with their practice. Using interviews, stories were collected from participants about their practice of shoplifting. Youngs and Canter's (2012) framework of narrative roles in criminal action, which is based on Dan P. McAdams' (1993) concept of narrative identity, was used to analyse the interviews. However, the research participants commented not only on their personal lived experiences but also on the broader reasons that lead them to shoplift. Therefore, referring to the concepts of socio-narratology, which sees narratives as actors in society (Frank, 2012a), and narrative habitus (Fleetwood, 2016), the thesis additionally offers an analysis of the common themes of the interviews. Its purpose is to provide a counterbalance to the more psychological approach of narrative roles and to account for the influence of social structures and shared stories on shoplifting. Thus, the thesis uncovers how the meaning of shoplifting and the roles of shoplifters are constructed in the participants' narratives, as well as the social structures and stories influencing them.

Keywords: shoplifting, narratives, narrative criminology, narrative roles, cultural criminology

Obsah

Úvod	8
Teoretická východiska	10
Narativní přístupy v humanitních a společenských vědách.....	10
Pojetí narativu.....	10
Narativní identita	11
Vlivy na utváření narativů.....	12
Narativní kriminologie	15
Narativ jako podněcovatel kriminálního jednání.....	16
Role v příbězích o kriminálním jednání.....	17
Shoplifting a narativní kriminologie	20
Příběhy shoplifterů.....	21
Výzkumný problém a metodologie	22
Počátek výzkumu a jeho cíl	22
Sbírání rozhovorů a představení účastníků.....	23
Výzkumná etika	24
Anonymizace	25
Pozice v terénu.....	26
Konstrukce dat: narativní rozhovor.....	27
Plán průběhu rozhovoru	28
Způsoby analýzy	29
Role ve vyprávění	29
Zapojení vypravěčů, socio-naratologie a narativní habitus.....	31
Praktická část: příběhy shoplifterů	32
Role ve vyprávění shoplifterů.....	32
Profesionálové	32
Shoplifting jako Misa za pomstou	35
Shrnutí použití teoretického rámce	38
Další témata: dialogy příběhů.....	40
Změna prostředí, změna nastavení.....	41
Nepoměr bohatství	43
Spravedlivý hněv a praktiky obchodních řetězců	43
Shoplifting jako občanská neposlušnost	45
Bohatým brát, chudým dávat.....	46
Rodinný obchod.....	47
Nastavení a mít život pohromadě	48
Shrnutí analýzy společných témat	48
Závěry	50
Diskuze	50
Shrnutí výsledků, přínos a hranice metody	50

Možnosti budoucího výzkumu	51
Závěr	52
Seznam použité literatury	54
Přílohy	60
Příloha 1: Osnova rozhovoru	60

Úvod

Příběhy jsou spletité. Lidé mají tendenci vytvářet zápletky, aby své roztroušené zkušenosti dali smysl. Vzniká tak kruh mezi zkušeností a narativem. Na jedné straně narativ slouží jako kognitivní pomůcka k uspořádání našich zážitků. Na straně druhé naše zážitky ovlivňuje, protože právě skrze ně jsme schopni je pojímat. Roland Barthes (1975) napsal, že „není a nikdy nikde nebyla žádná lidská pospolitost bez vyprávění“. Příběhy jsou pro kulturní život lidských společenství nezpochybnitelné. Sandberg (2016, s. 153) říká, že „vyprávěním příběhů se vytvářejí, udržují a rozpadají kultury a subkultury“. Příběhy, které nás obklopují, navíc mohou vzhledem k jejich síle a provázanosti s naším vnímáním způsobit ty nejcennější i ty nejhorší zkušenosti.

Obrovská sociokulturní síla vyprávění nabízí příběh jako prostředek zkoumání také v sociálních vědách. Konkrétně v kriminologii může být koncept narativu přínosný pro pochopení toho, jak zkušenost zločinu vysvětlují samotní pachatelé¹. Narativní nebo širší kulturní přístup ukazuje, jak kulturní reprezentace zločinu ovlivňují politické kroky a určování toho, co je v rámci a co za hranicemi zákona (viz Ferrell, 2013). Narativní přístup umožňuje pachatelům propůjčit hlas a zohlednit jejich příběhy. Příležitost vyprávět zvýrazňuje jejich aktérství a tím je zlidšťuje místo toho, aby s pachateli bylo zacházeno jako se socio-biologickými organismy, které automaticky reagují na vnější podněty (Youngs & Canter, 2012, s. 234).

Pomocí těchto přístupů k narativitě v práci zkoumám příběhy shoplifterů². Vzhledem k tomu, že je shoplifting velmi rozšířený, lze jeho výzkum z antropologické a kvalitativní perspektivy považovat zanedbaný. Vstup konceptu narativu do výzkumu shopliftingu může fungovat jako oprava reduktivních sklonů jiných přístupů a pomoci najít hlubší příběhy, které tuto praxi utvářejí.

Cílem práce je pochopit význam shopliftingu, jak je konstruován v příbězích samotných shoplifterů. Tento cíl jsem se rozhodl sledovat kvalitativním výzkumem; k rozhovoru se mi podařilo získat sedm shoplifterů. Vyprávění chápu jako prostor pro utváření jejich narativní identity a významu jejich činů. Konkrétně jsem zkoumal role, které účastníci ve svých příbězích o shopliftingu hrají. Příběhy však v sobě vždy obsahují více hlasů, odkazující na jiné,

---

¹ V této práci používám generické maskulinum jako neutrální gramatický tvar pro označení osob bez ohledu na jejich genderovou identitu. Uvědomuji si, že tato volba má svá omezení z hlediska genderové inkluзивity.

² V práci používám anglicismy *shoplifting* a *shoplifter*, protože nemají v češtině jednoznačné ekvivalenty. Slovo *shoplifting* označuje zákaznickou krádež v kamenných obchodech. *Shoplifter* je člověk, který shopliftuje.

hlubší příběhy, které lidské jednání ovlivňují, zdůvodňují, dávají mu smysl a morální rozměr a zároveň poukazují na strukturální vlivy jazyka a společnosti, které narativům dávají formu. Přínosem práce tak může být empirické ozkoušení narativních metod pro výzkum shopliftingu a obecně hlubší pochopení tohoto fenoménu.

V teoretické části popisuji, jak v práci pracuji s pojmem narativu, vyprávění či příběhu. Představuji základní východiska narativní kriminologie, kterých se ve své práci přidržuji. Stručně také kontextualizuji praxi shopliftingu ve společnosti.

Metodologická část představuje cíl, metodu a etické aspekty výzkumu. Vysvětluji zde, jak konkrétně jsem používal teorii narativních rolí k analýze dat a proč jsem ji rozšířil o analýzu společných témat v rozhovorech.

V praktické části se snažím vylíčit sociálně-narativní svět shoplifterů. Vyprávění účastníků porovnávám pomocí rámce rolí v příbězích o kriminálních událostech (*Narrative roles in criminal action*, Youngs & Canter, 2012), což odhalilo části jejich výpovědí, které se tomuto rámci vymykají. Nakonec jsou představeny příběhy, které přibližují narativní habitus účastníků.

V závěru upozorňuji na možné limity výzkumu, zohledňuji další možné teoretické přístupy, které by se daly použít v budoucích výzkumech, a otevírám etnografický výzkum shoplifterů dalšímu dialogu.

Teoretická východiska

Narativní přístupy v humanitních a společenských vědách

Výchozím bodem této práce jsou narativní přístupy ve společenských vědách, které čerpají z naratologie či narativní teorie. Jádro těchto přístupů tkví v literární teorii a lingvistice. Studium různých forem a podob příběhů lze najít už v Aristotelově *Poetice*, ale teprve v minulém století dochází k obratu ke studiu samotných příběhů a vyprávění jako takového, k jejich struktuře, schémátům, uspořádání a vlastnostem. V návaznosti na rostoucí zájem v uvedených disciplínách se tento narativní obrat odehrál i v sociálních vědách, které jako narativ pojímaly lidský život a zabývaly se společenským působením příběhů. Lingvistický zájem o narativ měl za následek vznik zkoumání životních příběhů. Tyto výzkumy se však od strukturalistického přístupu lingvistiky radikálně lišily v použité metodě. Často šlo o kvalitativní výzkumy marginalizovaných skupin, jejichž příběhy byly ve společnosti potlačené nebo nebyly tak známé (Hyvärinen, 2010). V antropologii, sociologii nebo psychologii vznikají studie, jež pracují s narativem a často využívají etnografické metody. Novějším otiskem narativního obratu v sociálních vědách jsou například koncepce *narativní reality* (Gubrium & Holstein, 2009) a *socionaratologie* (Frank, 2012a), které jsou důležité pro tuto práci. Tyto koncepce především zdůrazňují to, jak příběhy působí ve společnosti nebo co ovlivňuje a určuje vyprávění.

Pojetí narativu

V této práci používám slova narativ, příběh a vyprávění jako synonyma. Slovo „vyprávění“ nicméně více souvisí s vlastní činností komunikování příběhů, tedy pojmem *narace*. Barthes (1975) v úvodu svého článku o strukturální analýze narativu píše, že narativ je všudypřítomný a vyskytuje se v nespočetném množství forem. Narativ není lehké přesně definovat, ale obecně jej lze vymezit jako popis událostí v časové posloupnosti, jenž nese určité sdělení či myšlenku. Tato myšlenka či sdělení mívá morální rozměr, respektive obsahuje jisté ponaučení, které ale může být ambivalentní (Polletta et al., 2011). K základním vlastnostem příběhů patří také množina postav a žánrů (Sandberg, 2016). Mnoho vědců se snažilo narativy kategorizovat do několika základních žánrů. Pro tuto práci je relevantní upravené klasické literární rozdělení podle Frye (1957 cit. podle Youngs & Canter, 2012) do čtyř hlavních žánrů, jimiž jsou *tragédie*, *ironie*, *romantická výprava* a *dobrodružství*. Konkrétně Youngs a Canter (tamtéž) přibližují

Fryeovo rozdělení následovně: tragédie jsou narativy, ve kterých je hrdina plně odkázán do rukou osudu; ironie jsou narativy, ve kterých je zmatený a bezmocný protagonist obětí krutého světa; romantická výprava a dobrodružství jsou narativy o mocných protagonistech s dobrým koncem.

Tato práce vychází z výše uvedené definice narativu, avšak s vědomím toho, že výpovědi vypravěčů, které byly v rámci výzkumu získány, nikdy netvoří jeden ucelený celek, ale obvykle v sobě zahrnují více příběhů, jež mají různé formy a operují na různých úrovních. Sandberg (2016) rozeznává tři takové formy: příběhy o událostech, životní příběhy a tropy. *Příběhy o událostech* pojednávají o časově ohraničených životních epizodách. *Životní příběhy* jsou části výpovědí, jež se vztahují k životu vypravěče jako k celku a snaží se jej sjednotit. *Tropy* odkazují k opakujícím se příběhům, které jsou součástí širšího společensko-kulturního diskurzu a typicky mají formu krátkých výroků. Jednotlivé životní příběhy jsou často dialogické či vícehlasné, protože čerpají z různých diskurzivních zdrojů, a mohou tak obsahovat i protichůdné narativy a vyhodnocení (Frank, 2012a, 2012b; Sandberg, 2009).

Důležitá pro tuto práci je koncepce konstitutivního charakteru narativů (Presser, 2009; Presser & Sandberg, 2015). Narativ není pouze typ diskurzu, ale má vliv na naše vnímání, je nástrojem naší kognice. Frank (2012a, s. 7) popsal, že příběhy nás nejen informují o životech, ale také jim dávají formu, jež životům ze své podstaty chybí. Paul Ricoeur (1983/2009) chápe narativ jako způsob figurace, tedy uspořádání, lidské zkušenosti. Zkušenost upořádáváme podle časové posloupnosti a zápletky, tedy příčin věcí. Pokud celou naši zkušenost vypravujeme a narativ se stává nástrojem porozumění událostem našeho života, pak není zkušenosti, která by byla narativem nedotčená. Stejně jako ze zkušenosti vznikají narativy, tak narativy utvářejí zkušenost. Zkušenost je vždy pochopena a uskutečněna skrze příběh.

Narativní identita

Chápeme-li životní zkušenost skrze narativ, je na místě se ptát, jak ovlivňuje naši představu o tom, kým jsme. Ricoeur (1991) používá pojem narativní identity ve smyslu interpretace identity jednotlivce či skupiny skrze příběh, který uspořádává všechny zkušenosti, dává jim kontinuitu a propojuje je na základě centrálních témat. Přístupy pracující s narativní identitou se objevují především v psychologii, ale jsou podstatné i pro další sociálně-vědní disciplíny, jelikož identity jsou sociálně situované a informované. Internalizovaný životní příběh neovlivňuje jen naši osobnost, ale i naše činy.

V této práci je pojem narativní identity chápán v souladu s tím, jak Youngs a Canter (2012) vysvětlují práci McAdamse (1993). McAdams konceptualizuje lidské životy jako příběhy, jež o sobě lidé vypráví a podle nichž ve výsledku žijí. Narativní identita je podle něj „internalizovaný a vyvíjející se životní příběh člověka, který v sobě spojuje rekonstruovanou minulost a představovanou budoucnost, aby poskytl životu určitý stupeň jednoty a smyslu“ (McAdams & McLean, 2013, s. 233). Důležité je, že životní příběh jedince se neustále vyvíjí a nikdy nemůže být zachycen ve svém celku. Naše narativní identita není pouze příběh, jenž je v nás zapsaný, ale „vede naši interpretaci a činy“ (Fleetwood, 2016, s. 175), neboli „rozhodujeme se na základě já, které je koncipováno jako protagonista vyvíjejícího se příběhu“ (Presser, 2009, s. 184).

Gubrium a Holstein (2009) tvrdí, že narativy, jež o sobě vypravěči vyprávějí, lze zkoumat jako pohled nejen do jejich vnitřního světa, tedy co nám o nich příběhy mohou říct, ale také do jejich sociálního světa, tedy jaké příběhy obklopují vypravěče a skupinu lidí, které je součástí. Je důležité, že příběhy a jejich významy nečekají ve vypravěčích připraveny k výpovědi samy o sobě, ale jsou situačně konstruovány v interakci s jinými aktéry. To znamená, že narativ je závislý na faktorech prostředí, v němž je vyprávěn, a lze ho chápat jako způsob interakce s okolím (tamtéž, s. 8).

Vlivy na utváření narativů

Jak bylo zmíněno výše, jeden příběh (výpověď) je ovlivněn diskurzem a je umně sestaven aktérem za využití všech socio-kulturních zdrojů. Jaký je tedy při utváření narativu vztah mezi naší identitou, naším osobním příběhem a příběhy, které nás obklopují? Jelikož hlavním zaměřením této práce je výzkum příběhů shoplifterů, je důležité v rámci narativních přístupů vymezit, jak jsou příběhy utvářeny z hlediska jejich jednotnosti či ucelenosti a záměru vypravěče. Konkrétně je důležité zohlednit, jaký má vliv na podobu narativů aktérství (*agency*) a společenské struktury a také jestli jsou lidské příběhy jednotné, nebo roztroušené až protichůdné. Společenskými strukturami nebo také *strukturou* jsou zde chápány síly, které působí na jednotlivce a ovlivňují jeho chování jako sdílené symbolické systémy jazyka a mýtů (Fleetwood, 2016). Naopak aktérství je chápáno jako „sebepojetí, motivace, vůle, cílevědomost, záměrnost, volba, iniciativa, svoboda a tvořivost“ (Emirbayer & Mische, 1998, s. 962 cit. podle Fleetwood, 2016).

Sandberg (2013) ve své analýze manifestu masového vraha A. Breivika představuje čtyři možné přístupy k osobním výpovědím podle míry koherence a aktérství. Přístupy

narativně-psychologické akcentují umnou a kreativní povahu jednotného osobního příběhu. Přístupy vycházející z francouzského strukturalismu zdůrazňují omezenost jazykem a determinovanou podobu jednotného osobního příběhu. Přístup etnometodologický akcentuje aktérství a strategickou povahu aktérovy výpovědi, která často obsahuje různé a konkurující si osobní příběhy. Přístupy, jež autor nazývá postmoderní nebo poststrukturalistické, sice dávají důraz na vliv struktur a omezenost jazyka, ale především vidí osobní výpovědi jako chaotické uspořádání těchto vlivů do mnohosti osobních příběhů.

Model 1. Theoretical and analytical approaches to the analysis of self-narratives.

	Agency	Structure
Unified	<i>Narrative psychology</i> Focus on the creative and artful construction of a coherent and consistent self-narrative	<i>French structuralism</i> Focus on the reflection of a coherent and consistent pre-authored self-narrative
Fragmented	<i>Ethnomethodology</i> Focus on constant and strategic shifts between different, sometimes competing, self-narratives	<i>Postmodernism</i> Focus on the reflecting of a multitude of self-narratives in a complex and chaotic order of discourse

Obrázek 1 Teoretické a analytické přístupy k analýze osobních příběhů (Sandberg, 2013)

V této práci se snažím tyto rozdílné přístupy kombinovat. Rámec narativních rolí použitý k analýze rozhovorů je zakotvený v psychologickém přístupu, který zkoumá narativy a výpovědi jako tvořené aktérem podle jeho osobního příběhu (McAdams, 1993; Youngs & Canter, 2012). Osnovu, průběh rozhovorů a části analýzy informoval také koncept „narativní reality“, jenž zdůrazňuje význam etnografického přístupu, interakční roviny a zaměřuje se na to, co příběhy a vyprávění dělají (Gubrium & Holstein, 2009). Důraz je také kladen na výše zmíněnou vícehlasnost a mnohost narativních forem v jednom příběhu. Například výzkumy zaměřující se na tropy, tedy příběhy, které jsou pro vypravěče obecně známé, nás mohou informovat o tom, co se v dané společnosti považuje za samozřejmé, a tak odkrývat dominantní diskurz a vliv společenských struktur na vypravěče (Sandberg, 2016).

Jasně zde vyvstává naznačený dualismus v důrazu buď na vliv aktérství jednotlivce, nebo na vliv společenských struktur při utváření narativů i volení jednání. Tento dualismus mezi strukturou a aktérstvím navrhuje Fleetwood (2016) překonat pomocí narativního habitu. Tento přístup se snaží ukázat, že „narativy jednotlivců jsou utvářeny jak sociální strukturou, tak jsou kreativní a agentní“ (tamtéž, s. 174). Narativní habitus se odkazuje na pojetí habitu Pierra Bourdieu. Ten ve svém pojetí totiž nechápe vliv sociálních struktur deterministicky, nýbrž dispozičně. Jednání jednotlivce je podmíněno strukturami, ale je také výsledkem volení

dostupných dispozic neboli okruhu možností jak vnímat, hodnotit a jednat, a také dál reprezentovat svět (Walach, 2023). Sociální jednání je výsledkem dialektického procesu mezi aktérstvím a sociální strukturou. Jednání je podmíněno pozicí jedince v sociálním poli, ale zároveň jedinec svým chováním sociální pole utváří. Habitus je pak internalizací této pozice, která je vyjádřena systémem dispozic jedince (Fleetwood, 2016). „Habitus je systém schémat produkce jednání stejně jako systém vnímání a hodnocení společenského jednání“ (Bourdieu, 1989, s. 19 cit. podle Fleetwood, 2016, s. 180). To, co je uznáno za přirozené nebo jako zdravý rozum, Bourdieu označuje termínem doxa. K utváření doxa má podle něj přednostní přístup vládnoucí třída. Habity tak prostřednictvím doxa reprodukuje hierarchii, včetně té, která je znevýhodňuje, protože to považují za přirozené (Walach, 2023).

Narativní habitus pak Fleetwood (2016, s. 181 překlad podle Walach, 2023) vysvětluje takto:

„Stejně jako Bourdieu chápe habitus jako internalizaci pozice jedince v poli, je narativní habitus internalizací narativní doxa, která je vlastní určitému poli, včetně slovní zásoby, narativních formátů, tropů, diskurzivních formátů a subjektivních pozic atd. Kreativita je možná v mezích předepsaných habitem. Narativní habitus strukturuje vyprávění jednotlivců a narativní identitu.“

Narativní habitus tedy vyjadřuje internalizace diskurzů, narativních forem a tropů. Narativní habitus tak můžeme chápat také dispozičně jako přístup nebo tendenci k určitému okruhu příběhů. Jak píše Walach (2023, s. 15) „[T]ak, jak se stáváme součástí určitých polí, utváří se i náš habitus a spolu s tím i okruh dostupných a přijatelných narativních identit, jejichž prostřednictvím můžeme jednat“ (Walach, 2023, s. 15). Narativní identita je pak produktem toho, jak rozumí jednatel své pozici v poli. Není tedy výsledkem aktérství, ale aktérství umožňuje. Habitus zároveň utváří interpretaci a reprezentaci sociální reality. Důležité je, že právě naše jednání nebo vyprávění, strukturuje habity, potažmo narativní habity, dál. Můžeme tak obejít problematický dualismus přístupů, které dávají ve vzniku společenských procesů přednost nebo prvenství sociální struktury či aktérství, přijmeme-li, že aktérství je vždy podmíněné sociálními strukturami a zároveň je nadále utváří a reprodukuje (Fleetwood, 2016).

Pro tuto práci je tato koncepce důležitá především pro její zohlednění toho, jak jednotlivci vnímají a dál reprezentují určité chování jako společensky či morálně přijatelné. Konkrétně v případě shopliftingu nebo obecně kriminalizovaného jednání můžeme chápat jednání pachatelů jako výsledek přístupu k určitým narativním doxa nebo pozice či pohybu v sociálním poli, kde působí jiné příběhy. Každý jedinec má také zkušenost s více sociálními

poli, a narativ tak vždy obsahuje různé diskurzy vztahující se k jeho specifickému pohybu a pozici v poli. Narativní habitus je totiž „konstruován na základě pohybu v různých polích“ (Walach, 2023, s. 13).

Dále mé zkoumání informoval přístup socio-naratologie Arthura W. Franka (2012a), jenž chápe příběhy jako aktéry, kteří ve společnosti nějak konají na lidech a vždy ovlivňují, co vůbec považujeme za možné. Jeho přístup k narativům a jejich analýze čerpá z filozofie M. Bachtina. Frank (tamtéž) tvrdí, že příběhy jsou vždy vyprávěny v dialogu s (potenciálními) posluchači a jinými příběhy, na něž reagují, a jejich vyznění může vždy rezonovat s více posluchači. Jeden narativ v sobě také nese více hlasů inspirovaných ostatními příběhy. V představení své dialogické narativní analýzy uvádí, že její „zájem je slyšet, jak se v jednom hlase projevuje více hlasů“ (Frank, 2012b, s. 35). Vypravěč sám sice vypráví jeden zdánlivě vlastní příběh, avšak „[P]říběhy jsou složeny z fragmentů předchozích příběhů, umělecky přeskupených, ale nikdy ne originálních“ (tamtéž). Frank (2012a) také pracuje s pojmem narativního habitu, avšak narozdíl od Fleetwood jej vidí jako „vnitřní knihovnu“ příběhů bez toho, aby dával důraz na to, jak narativní habitus může omezit nebo zprostředkovat přístup k určitým narativním dispozicím (Barrera, 2019; Fleetwood, 2016).

Narativy nejsou jen oknem do světa významů vypravěče, ale žijí vlastními životy, ovlivňují nás a nabízí se nám jako možnosti prožít různé příběhy. Stěžejní pro všechny tyto přístupy a tuto práci je vztah mezi narativem a lidským chováním. Z narativů vychází jak jednání, které považujeme za správné, tak to, které se nám zdá špatné nebo nebezpečné. „To, jak příběhy informují o životě, může být dar nebo nebezpečí“ (Frank, 2012a, s. 7). Proto dává smysl pomocí narativních přístupů zkoumat různé lidské chování, včetně toho kriminálního. Rozhodnutí odkázat se k teorii, jež zohledňuje i strukturální hledisko a dualismus mezi strukturou a aktérstvím překonává, vyšlo z povahy a obsahu rozhovorů provedených při výzkumu.

Narativní kriminologie

Narativní obrat přišel z ostatních sociálních věd jako psychologie nebo antropologie i do kriminologie. Zde se narativní přístup nabízí hlavně s ohledem na konstitutivní pojetí narativu, tedy na to, jak ovlivňuje lidské jednání. Pokud je kriminální jednání motivováno příběhy, je v zájmu kriminologie studovat, jaké příběhy kriminalitu produkují a jak. Lois Presser a Sveinung

Sandberg (2015, s. 1) narativní kriminologii definují jako „jakékoliv zkoumání založené na chápání příběhů jako podněcující, udržující nebo ovlivňující odklon od ubližujícího jednání.“

Narativ jako podněcovatel kriminálního jednání

Příběhy pachatelů byly dlouhodobě v kriminologii vnímány jako neautentické, vzhledem k předpokládanému zájmu pachatelů zkreslit, co se stalo (Presser, 2009). Dnes je za první teorií, která tento sklon mění, chápána neutralizační teorie Greshama M. Sykese a Davida Matzy (1957). Ta předpokládá, že zločinné jednání umožňují naučené formy ospravedlnění nezákonného jednání. Jedná se de facto o příběhy, které činí toto jednání přijatelné. Nicméně orientace pouze na ospravedlnování činu vynechává rovinu narativní identity pachatele a všech dalších způsobů, jakými mohou příběhy o zločinu ve společnosti působit (Presser & Sandberg, 2015).

Až později s rozvojem narativní kriminologie se na narativy začalo nahlížet jako na něco, co přímo ovlivňuje, umožňuje a mění podobu zločinného jednání: „Myšlenka, že vyprávění nebo příběhy samy o sobě formují budoucí jednání, dosud nebyly využity pro pochopení kriminálního chování“ (Presser & Sandberg, 2015, s. 1). Narativní kriminologie se nezajímá o pravdivost narativních výpovědí nebo jen o to, jak reprezentují prožitou zkušenost, ale o jejich sílu utvářet lidské jednání.

V neposlední řadě narativní kriminologie umožňuje pohled na situační a interakční rovinu zločinu. Sociolog Jack Katz (1988) upozornil na emoční a situačně specifickou povahu kriminálního jednání a na to, jak bývá perspektiva pachatelů ze zkoumání zločinu často vynechána. Volá po přesunu od zkoumání kriminality jako společenského jevu k perspektivě a vysvětlení jednotlivců, které je prožívají (Katz, 2002). Narativní kriminologie skrze zkoumání příběhů pachatelů, obětí a přihlížejících nabízí pohled právě na tyto specifické faktory (Presser, 2009; Presser & Sandberg, 2015). Stejně tak se tato práce zaměřuje na „ted' a tady“ kriminálního jednání, tedy jak jsou chvíle páčání vysvětleny v příbězích pachatelů. Narativní kriminologie tak pracuje se situační a interakční rovinou kriminálního jednání i samotného vyprávění o něm. Nabízí alternativu a nápravu k reduktivním tendencím a realismu jiných přístupů ke zločinu. Zajímá se o to, jaký je vztah narativní identity a kriminality. Zkoumá, co vyprávěči svým vyprávěním dělají. Zajímá se také o to, jak diskurz ovlivňuje narativy o kriminálním jednání. Skrze narativy také ukotvuje vliv (sub)kultury na naše jednání (tamtéž). Možný konflikt, jenž spočívá především v upřednostnění zájmu o strukturu nebo aktérství ve vlivu na lidské jednání a vyprávění, navrhuji někteří narativní kriminologové překonat výše

vysvětlenou koncepcí narativního habitu a zapojením Bourdieho sociologické teorie polí do zkoumání příběhů o zločinu (Fleetwood, 2016; Sandberg & Fleetwood, 2017; Walach, 2023).

Role v příbězích o kriminálním jednání

V narativní kriminologii vznikají práce, jež se zaměřují na tzv. narativní identitu pachatelů. Tento směr čerpá z již zmíněného psychologického přístupu k narativům a často také z práce McAdamse. Narativní identita propůjčuje životu jedince smysl, účel a směřování a jednotlivé narativy ovlivňují jeho morálně významné rozhodování. Narativy, které ospravedlňují ubližující jednání, mohou umožňovat jeho konání (Hamilton & Sanchez, 2019, s. 767). Narativní kriminologie proto také zkoumá, jakým způsobem může být kriminalita součástí identity člověka.

Pro tuto práci je zásadní teoretický rámec *Role v příbězích o kriminálních událostech* Youngs a Cantera (2012), jenž z literární teorie přebírá myšlenku omezeného počtu narativních žánrů. Konkrétně pracuje s *tragédií, ironií, romantickou výpravou a dobrodružstvím*.

V rámci těchto žánrů představuje možné role, které pachatelé ve svých příbězích hrají. Od McAdamse (1993) přebírají dvě hlavní témata, podle nichž mají životní příběhy charakter osobních mýtů, které lze rozlišit dle dvou kritérií. Prvním je aktérství (*agency*), které se týká protagonistovy schopnosti prosadit svou, moci a úspěchu. Kontrastujícím tématem je společenství (*communion*), což je míra do jaké je pro jedince důležitá láska, intimita a mezilidské vztahy (Hamilton & Sanchez, 2019). Zatímco McAdams se orientuje na lidské životy obecně, Youngs a Canter se je snaží přizpůsobit tématu zločinu. Konkrétně hovoří psychických procesech potence (*potency*, odpovídající aktérství) a intimity (*intimacy*, odpovídající společenství) ve vyprávění o kriminálních událostech. Na těchto dvou tematických osách vyvstávají čtyři možné role, které na sebe pachatelé mohou ve svém vyprávění brát. Těmi jsou: Profesionál (*Professional*, vysoká potence/nízká intimita), který svůj příběh chápe jako dobrodružství, Hrdina na misi za pomstou (*Revengeful mission*, vysoká potence/vysoká intimita), jenž svůj příběh líčí jako romantickou výpravu, Oběť (*Victim*, nízká potence/vysoká intimita), korespondující s ironickým narativem, a Tragický hrdina (*Tragic Hero*, nízká potence/nízká intimita), který se odehrává v žánru tragédie (Youngs & Canter, 2012). V souvislosti s dotazníkem, který autoři vytvořili, v dalších publikacích zmiňují ještě alternativní jména pro tyto role. Jinak nastavené a rozvedené verze však dále stojí na základní orientaci podle *intimity a potence* (viz například Canter et al., 2019).

Potenci v kriminálním kontextu lze chápat jako „vykonávání či vynucování pachatelovy vůle.“ Pachatel s vysokou pomocí sebe považuje jako „toho, kdo přebírá kontrolu a zaměřuje se na maximalizaci svých zisků“ (Youngs & Canter, 2012, s. 236). Takový pachatel se snaží dobýt či ovládnout své prostředí nebo oběť, aby dosáhl svých cílů. Naopak nízká pomoc se vyznačuje „pasivitou v roli kriminálního, často s pocitem, že se nechal strhnout událostmi“ (tamtéž).

Intimita podle autorů v kriminálním kontextu neznačí zájem o lásku a intimní vztahy, ale hlavně vyjadřuje, do jaké míry je pro pachatele oběť důležitá a jak velký význam má pro pachatele dopad činu na oběť. Autoři uvádí, že vysoká míra intimity vede k přístupu, který se vyznačuje „výslovnou touhou oběť ovlivnit“ a že takový pachatel zpravidla „trestnou činnost koncipuje jako určitou formu interpersonální transakce mezi ním a obětí (tamtéž). Nízká míra intimity v naratívech se naopak vyznačuje opomíjením oběti.

Tyto dva procesy, z jejichž míry vyvstávají čtyři narativní role, se projevují v identitě pachatele, kognitivních zkresleních a emocích při činu.

Identitou je myšleno to, jak silně v pachatelově vyprávění zaznívá pomoc (vykonávání vlastní vůle) a intimita (důležitost ostatních lidí při činu).

Kognitivní zkreslení je výsledkem vědomého zpracování činu pachatelem. Pachatel se snaží svůj čin racionálně zpracovat, zjednodušit či mu dát smysl, a to často za pomoci tzv. *neutralizací*, které se týkají především újmy oběti a zodpovědnosti pachatele (viz Sykes & Matza, 1957). Kognitivní zkreslení u pachatelů s vysokou pomocí intimity se projevují jako důraz na výsledky činů a vynechávání újmy oběti z vyprávění. Naopak nízká intimita u pachatelů produkuje kognitivní zkreslení, která minimalizují újmu a dopad na oběť. Vysoká pomoc z hlediska kognitivních zkreslení nutí pachatele přihlásit se ke svým činům a zhodnotit je podle sebe, nezávisle na soudu ostatních lidí. Naopak nízká pomoc vede k přisuzování odpovědnosti ostatním (Youngs & Canter, 2012, s. 237-238).

Pro určení míry pomoc a intimity jsou dále relevantní emoční stavy při činu. Pomoc se odvozuje od toho, jak moc svým činem pachatel vykonává svou vůli, proto je vysoká míra pomoc spojená s klidem při páchání zločinu. Ten plyne z toho, že má pachatel situaci pod kontrolou. Naopak nízká pomoc je spojená se stavem rozrušení, jenž plyne z nedostatku kontroly a pocitu, že pachatel koná proti své vůli. Nějakou míru rozrušení nebo vzrušení lze však očekávat u téměř každého kriminálního jednání. Jelikož se intimita odvozuje od důležitosti oběti při činu, autoři přisuzují vysoké míře intimity stavy rozladění, které plynou z nepříjemného kontaktu s obětí. Nízká intimita se naopak spojuje s neutrálním emočním stavem, jelikož oběť není důležitá nebo není vůbec přítomná (tamtéž, s. 238).

Youngs a Canter (2012) přehledněji upřesňují, co konkrétně v příbězích určuje míru potence a intimity pachatele následně:

	POTENCE		INTIMITA	
	nízká	vysoká	nízká	vysoká
Identita pachatele při páchání trestného činu	Slabá identita	Silná identita	Ostatní nevýznamní	Ostatní významní
Emocionální složka	Rozrušenost	Klid	Emoční neutralita	Rozladění, nespokojenost
Forma kognitivního zkreslení	Odpovědnost přisuzovaná druhým	Vlastní alternativní hodnocení činů	Minimalizace dopadu na oběť	Vyhýbání se dopadu na oběť / přeorientování dopadu

Čtyři níže popsané narativní role jsou „destilací základní dějové linky nebo tématu vyprávění do formy, která zachycuje aktérství a záměr protagonisty ve vztahu ke konkrétní kriminální události“ (Youngs & Canter, 2012, s. 239). Povaha aktérství a záměru určuje stěžejní téma kriminálního jednání a pachatelovu roli. Vznikají tak čtyři následující role:

Profesionál (vysoká potence/nízká intimita), odehrávající dobrodružství, vnímá svojí činnost jako ovládnutí svého bezprostředního okolí a vykonává ji v klidu a promyšleně. Vynechává ze svého vyprávění oběť a hrdě se hlásí ke svým činům. Z vyprávění o svých činech má potěšení.

Hrdina na misi za pomstou (vysoká potence/vysoká intimita) odehrává narativ romantické výpravy a sám sebe vidí jako mocného protagonistu. Ostatní lidé jsou pro něj důležití a svými činy na ně reaguje. Nevzdává se tím však odpovědnosti.

Oběť (nízká potence/vysoká intimita) odehrává ironický narativ. Pachatel se cítí bezmocný a odpovědnost za své činy přisuzuje druhým. Ostatní lidé jsou v jeho vyprávění důležití, avšak ve smyslu, že je od nich odcizený a byl jimi poškozen.

Tragický hrdina (nízká potence/nízká intimita), odehrávající tragédii, je ke svým činům tlačěn osudem. Nemá nad nimi moc a nic jiného mu nezbývá. Ostatní lidé v jeho činech nehrají žádnou roli.

Pokud role v příbězích přímo ovlivňují kriminální jednání, pak mohou přispět k jeho porozumění. Můžeme například zkoumat, které role se vážou k jakým typům zločinu a proč, a co to o vlivu příběhů na takové zločinné chování může vypovídat. Narativní role nám mohou pomoci porozumět tomu, co zločinu předchází, a jaký je vztah narativní identity a desistence (tj. upuštění nebo zaujetí odstupu od zločinného jednání) (Hamilton & Sanchez, 2019, s. 767-768). Různé výzkumy také zkoumaly, jak jednotlivci používají narativy k vytvoření morálního já, jež motivuje a udržuje ubližování (Fleetwood, 2016, s. 176). Přístup zkoumající narativní role, potažmo narativní identitu jedince, sice dává důraz na aktérství pachatele, jelikož je ve středu svého vyprávění, avšak, jak bylo zmíněno výše, tato práce se snaží zohlednit i strukturální složku vyprávění a z ní plynoucí jednání. Proto pracuji s výrokem, že bychom „měli chápat osobní narativy dialekticky – jako děje podmíněné kontextem a kontext utvářející – a jako pokusy o koherenci, které čerpají z široké škály kulturních narativů a diskurzů“ (Presser & Sandberg, 2015).

Shoplifting a narativní kriminologie

Shoplifting je v této práci chápán jako krádež vystaveného zboží v kamenných obchodech. Jde o krádež, při níž pachatel předstírá, že je běžný zákazník. Shoplifting je jednou z nejčastějších forem kriminality vůbec. Určit, jak je častá a vůbec kdo se jí dopouští, je velmi obtížné vzhledem k tomu, že v poměru k vysoké četnosti a rozšířenosti jde o jeden z nejméně ohlašovaných činů. Například ve Spojených státech se odhaduje, že každý jedenáctý spotřebitel někdy shopliftoval (Farmer & Dawson, 2017). Profil typického shopliftera je tedy nejasný a dále problematiku komplikuje podíl zadržených a nechycených shopliftera (Krasnovsky & Lane, 1998). Důležité je rozdělení shopliftera na tzv. *boosters* a *snitches*, kde *boosters* jsou shoplifteři profesionální, kteří nakradené zboží přeprořádávají jako způsob obživy, a *snitches*, tedy amatérští shoplifteři, kteří mají jiné motivace (Cameron, 1964 cit. podle Krasnovsky & Lane, 1998). Většina dosavadních přístupů k shopliftingu jej zkoumala skrze společenské zázemí, rasu, gender, ekonomickou situaci aktérů nebo shoplifting patologizovala. Například diagnóza kleptomanie, přestože nebyla úplně znevažena, podle Abelsona (1989 cit. podle

Krasnovsky & Lane, 1998) v minulosti sloužila jako politická zbraň proti ženám a její patologická povaha je přinejmenším pochybná.

Málokteré studie přistupují k shopliftingu jako k produktu kultury a vlivu společenských struktur. Vyjimku tvoří například Fullerton a Punj (2004), kteří shoplifting chápou jako „nevhodné chování spotřebitele“ vytvořené samotným marketingem a kulturou konzumu. Ta totiž spotřebitelům prodává kromě produktů také ideály, které mají naplnit. Narativní a kulturní kriminologie pak vidí jakékoliv (kriminální) jednání jako podmíněné a ovlivněné příběhy a kulturními významy. Přímou z okruhu kulturně-kriminologických přístupů se k prožitku shopliftingu vyslovil Katz (1988), jenž podobné méně závažné deviantní chování nevnímá jako výsledek sociálního zázemí aktérů, nýbrž zdůrazňuje rovinu individuálního prožitku při jeho konání. Shoplifting a podobné prohřešky označuje jako „lživá vzrušení“ (*Sneaky Thrills*), jež přinášejí jedinečné nadšení a potěšení skrze vzrušující a lákavé vystoupení ze sociálních norem.

Příběhy shoplifterů

Výzkumy shopliftingu jsou stále zaměřeny především na jeho ztrátovost, rozšířenost nebo rozeznání motivací za účelem jeho prevence (“Shoplifting,” 2019). To i přesto, že k nalezení shopliftera se pravděpodobně stačí poptat mezi přáteli nebo příbuznými. Tato práce tak zároveň reaguje na nedostatek výzkumů emické perspektivy shoplifterů. Věřím, že shoplifting je pro svou rozšířenost ideálním chováním ke studiu pomocí etnografie, autoetnografie a kvalitativních výzkumů obecně. Narativní a kritický přístup může odhalit, jak je chování shoplifterů zprostředkováno a umožněno podmínkami urbánního života v pozdní modernitě (viz Hayward, 2004). Tato práce tak nechápe shoplifting jako okrajové nebo deviantní chování, nýbrž jako součást a výsledek kultury samotné. Zohledňuji sice některé kriminologické a sociologické teorie o shopliftingu, avšak vzhledem k tomu, jak těžké je pojmout šíří populace a společenského zázemí shoplifterů stejně jako možných motivací k shopliftingu, se obracím ke kvalitativnímu přístupu. Mým cílem je formulovat určité teoretické porozumění shopliftingu na bázi příběhů jeho přímých aktérů.

Výzkumný problém a metodologie

Počátek výzkumu a jeho cíl

Zkoumat příběhy shoplifterů mě napadlo během mého studijního výměnného pobytu na Univerzitě v Oslu, kde jsem absolvoval kurz kulturní a narativní kriminologie. Při zpracovávání shrnutí článku o narativní gratifikaci (tj. potěšení, které vychází z vyprávění příběhů) rváčů z amerického předměstí (viz Jackson-Jacobs, 2004), jsem si uvědomil, že jsem byl svědkem podobného principu narativní gratifikace v konverzaci o shopliftingu pár měsíců předtím v Praze. Tehdy lidé zapojení v této konverzaci společně porovnávali své zkušenosti a konstruovali význam shopliftingu. Mluvili o pocitech, které jim shoplifting přináší, i o lidech, kteří shopliftují ve skupinách a pak společně probírají své úlovky a zážitky. Přestože takové shoplifterky fungující ve skupinách jsem k výzkumu přímo nezískal, právě tato konverzace se mi spojila se zmíněným článkem o rváčích z amerického předměstí, což ve mně vzbudilo zájem zkoumat význam shopliftingu v příbězích samotných shoplifterů. Jakmile jsem se o téma shopliftingu začal zajímat, zjistil jsem, že je tato praxe běžnější a rozšířenější, než jsem předpokládal, což posílilo mé odhodlání tento výzkum provést. Mým cílem bylo vyslechnout osobní příběhy shoplifterů a nahlédnout, jakým způsobem vnímají prožitek krádeže.

Vzhledem k výše popsaným záměrům formuluji svou hlavní výzkumnou otázku následně:

Jak je prožitek shopliftingu a jeho význam konstruován v příbězích shoplifterů?

K jejímu odpovězení jsem v práci použil teoretický rámec Youngs a Cantera (2012) a sacionarologií a narativním habitem inspirovanou analýzu společných témat a příběhů. Na tomto základě vznikly další dvě otázky, které cíl výzkumu specifikují:

- 1) *Jaké narativní role na sebe shoplifteri ve svém vyprávění berou?*
- 2) *Jaké příběhy jsou mezi shoplifterky společné a jak ovlivňují jejich jednání?*

Cílem výzkumu je tak nejen zkoumat příběhy, které se o shopliftingu vyprávějí obecně, ale také zkoumat vztah narativní identity vypravěčů a této činnosti. Jelikož je však jakékoliv vyprávění, včetně osobních příběhů a narativní identity jednotlivce, ovlivněno příběhy, které již známe, došel jsem k rozhodnutí analyzovat také společná témata a příběhy, jež byly v rozhovorech

společné. Dalším cílem práce je tak prozkoumat tyto společné příběhy a jejich možné působení na shoplifting a shoplifterky v širším sociokulturním měřítku.

Sbírání rozhovorů a představení účastníků

Realizace rozhovorů probíhala od konce ledna do konce dubna 2025. Šest rozhovorů bylo provedeno od ledna do března, sedmý rozhovor byl přidán na konci dubna. Účastníci byli většinou ochotní a projevovali zájem si o tématu popovídat, vysvětlit své důvody a reflektovat svoji praxi. I proto často nabízeli, že mi mohou doporučit další možné účastníky. Kvůli zachování anonymity jsem se však rozhodl zde blíže nespecifikovat způsoby, jakými jsem účastníky k výzkumu získal.

Všechny rozhovory probíhaly v odpoledních nebo večerních hodinách na základě předchozí domluvy. Rozhovory jsem s účastníky vedl v přátelské atmosféře. Sledovali jsme předem připravenou osnovu rozhovoru, kterou jsem jim na začátku představil, aby věděli, o čem se budeme bavit. Hlavní část rozhovoru byla zaměřena na jeden zvlášť zapamatovatelný příběh krádeže. Pokud účastník dál vyprávěl, přešlo se v této fázi k naslouchání dalším příběhům o krádežích. Nebránil jsem ani tomu, abychom se o něčem zapovídali, vyměnili si související příběhy nebo si na něco společně postěžovali. Naopak jsem měl pocit, že to vedlo k uvolnění atmosféry a většímu rozpovídání účastníka, i když někdy na úkor rozebrání všech připravených témat. Ukázalo se, že účastníci měli tendenci reflektovat důvody ke svým krádežím mnohem více, než vyprávět o jejich samotném průběhu. Výpovědi často odrážely emocionální vztah k tématu, ať už šlo o zábavu, frustraci nebo touhu po spravedlnosti. Celkově byly rozhovory pro účastníky reflexivním momentem, kdy mohli své zkušenosti a motivace nově formulovat nebo zpochybňovat. Někteří vyjádřili vděčnost za možnost téma společně probrat. Jeden rozhovor proběhl v parku, jeden na zahrádce kavárny, jeden formou online hovoru a jeden uvnitř soukromého prostoru. Zbylé tři proběhly v kavárnách, tak aby náš rozhovor nebyl slyšet pro ostatní. Sdílel jsem také anonymně části příběhů některých ostatních shoplifterů. Rozhovory trvaly mezi 60 a 90 minutami s výjimkou jednoho, jenž měl 45 minut. Pořídil jsem z nich nahrávky, které jsem následně opakovaně poslouchal a přepsal. Přepisy měly mezi 25 a 35 normostranami.

Všem zúčastněným shoplifterům bylo mezi 20 a 25 lety. Mluvil jsem se třemi ženami, třemi muži a jednou nebinární osobou. Většina z nich jsou studenti, kteří často zároveň pracují nebo jsou zapojeni v aktivistických či kreativních kruzích. V některých rozhovorech částečně

vyzněla politická příslušnost několika účastníků. Tyto politická přesvědčení by se dala přiblížit jako levicově orientovaná, s důrazem na klimatickou a sociální spravedlnost. Všichni účastníci shoplifterovali v minulosti primárně v obchodech s potravinami, konkrétně v pobočkách velkých obchodních řetězců, méně pak v obchodech s oblečením. Pro žádné zúčastněné není shoplifting hlavním způsobem obživy, avšak není to pro ně ani pouhá forma zábavy. Kradou především pro vlastní spotřebu. Jejich motivace k shopliftingu byly různorodé, často však kombinovaly praktické důvody s osobními nebo politickými postoji. Dva z účastníků byli při shopliftingu chyceni, avšak nikdy jejich případ neřešil správní orgán.

Někteří účastníci se k shopliftingu dostali kvůli materiálnímu nedostatku a neschopnosti pokrýt základní potřeby v kontextu rostoucích životních nákladů. Shoplifting pro ně představoval způsob, jak si zajistit jídlo, oblečení nebo jiné nezbytnosti, a přitom si udržet určitou životní úroveň. Jiní zdůrazňovali především pocit uspokojení, autonomie a kontroly, který jim shoplifting přináší – ať už jako vyjádření dovednosti nebo jako vzpouru proti systému. Několik z nich také chápalo shoplifting jako politický akt – formu sabotáže, kritiku kapitalismu, protest proti nadnárodním korporacím nebo způsob, jak zpochybnit normy spotřebního chování. Někteří účastníci mluvili o kolektivním aspektu shopliftingu, sdílení zkušeností s přáteli a o tom, že se tato praxe normalizovala v jejich sociálních kruzích. Většina účastníků měla pracovní zkušenost z gastronomických podniků, jeden účastník byl zaměstnán ve velkém obchodním řetězci. V několika případech zaznívaly i pochybnosti a otázky týkající se etických hranic, motivace nebo dlouhodobého smyslu této praxe.

Výzkumná etika

Při terénních výzkumech v rámci společenských věd se výzkumníci často potýkají s náročnými etickými otázkami a problémy. To platí zvláště pro kvalitativní výzkumy v kriminologii. Mnozí výzkumníci se v rámci svých etnografických výzkumů zapojili do gangů, užívali drogy nebo byli svědky trestných činů. Některé z těchto výzkumů pak nebyly různými etickými komisemi a radami schváleny či uznány. Konstrukcionistický a situacionistický pohled na etické problémy však tvrdí, že etika je vždy předmětem debaty a není nikdy definitivně stanovena, vždy je závislá na publiku a kontextu (Goode, 2015). Proto, dokud jsou dodržena obecná etická pravidla a výzkumník a účastníci jsou řádně ochráněni, Goode (2015) doporučuje revizní komise vnímat jako publika a určité kontexty, nikoliv však jako bariéry výzkumu.

V případě mého výzkumu jsem se setkal u některých lidí s pozdvižením nad výzkumem shopliftingu, které vycházelo z jeho stigmatizace a morálního odsuzování krádeže. Většina

však přijímala záměr vyslechnout si příběhy shoplifterů jako neproblematický. Z hlediska legislativy se podle § 368 zákona 40/2009 Sb. povinnost oznámit trestný čin nevztahuje na krádeže. Navíc jsem v rámci výzkumu vyslechl pouze příběhy, jež odpovídaly krádeži jako přestupku, a celkově nezískal tolik informací, aby bylo možné popsat, kde se stalo co a kdy. Zandlová a Šťovíčková Jantulová (2019) ve svém popisu etiky výzkumu zdůrazňují především ochranu všech zúčastněných, včetně výzkumníka, a nutnost důsledně reflektovat všechny možné dopady výzkumu. Účastníci svou účastí projevují důvěru výzkumníkovi. Proto jsem svým účastníkům slíbil anonymitu a to, že poskytnuté informace použiji jen k výzkumným účelům.

Se všemi účastníky byl uzavřen informovaný souhlas. Ten jsem jim v psané podobě poskytl několik dní před rozhovorem zároveň s popisem toho, o čem rozhovor bude a jak bude probíhat. Mám za to, že dokud se budu řídit etickým kodexem České asociace pro sociální antropologii a náležitě ochráním účastníky výzkumu, pak jsem dostatečně zohlednil jeho etickou stránku. Jsem přesvědčený o tom, že poznání významu shopliftingu ze strany jeho aktérů je ve veřejném zájmu a že tento přínos práce převažuje možná etická rizika.

Anonymizace

Vzhledem k citlivosti informací z rozhovorů byly v prepisech a úryvcích prepisů vynechány jakékoliv informace, které by mohly účastníky identifikovat nebo jinak poškodit, například přílišným odhalováním jejich praktik. Výše uvedené důvody rovněž ovlivnily, že jsem se nevyslovil k vlastním vztahům s účastníky a k tomu, jaké mohly mít tyto vztahy dopady na výzkum. Je třeba zmínit, že vynechání citlivých informací může omezit porozumění studovaného jednání. Účastníci se vyslovují k jednání, které je sice kriminalizované, ale ve většině případů neprošlo soudním nebo správním řízením. Všem účastníkům bylo změněno jméno a jejich věk byl uveden pouze rozsahem. Jejich sociální situace je popsána jen v míře relevantní pro práci. Z výše uvedených důvodů jsem měl k nahrávkám a prepisům rozhovorů přístup jako jediný. Nahrávky a jejich prepisy budou smazány po jejich využití k výzkumným účelům. Rovněž jsem nikoho neinformoval o tom, s kým jsem rozhovory vedl, ani blíže nespecifikoval, kde nebo kdy proběhly. Možnost, že budou účastníci identifikováni svými blízkými, jsem s většinou probíral, a přesto souhlasili s účastí. Snaha ještě větší anonymizace jako například úplné vynechání jejich přímých citací by mohly vést k nenaplnění záměru této práce. Pro celkovou přehlednost a lepší orientaci mezi jednotlivými hlasy dostal každý účastník přezdívku, pod kterou je označován ve srovnání v praktické části. Těmi jsou: *Laura* (pracující

studentka, 22–24 let), *Damián* (pracující ze studentského prostředí, 22–24 let), *Ray* (studující, 21–23 let), *Linda* (pracující studentka, 23–25 let), *Eduard* (pracující student 21–23 let), *Lota* (studentka, 22–23 let) a *Rebeka* (studentka, 21–23 let).

Pozice v terénu

V rámci výzkumu v terénu, tedy při provádění rozhovorů, jsem se jakožto výzkumník snažil vyslechnout příběhy tak, jak je účastníci předali. Důležité je však reflektovat i vlastní pozici a postoje. Ty ovlivňují konstrukci významů v rozhovorech, která je vždy společná a účastní se jí jak výzkumník, tak účastník. Zandlová (2019) upozorňuje na to, že tyto faktory vždy k výsledkům rozhovoru přispívají a je třeba je reflektovat.

Vnímám, že má pozice odpovídá sdílené generační, studentské a politické zkušenosti účastníků. Témata společenské spravedlnosti, klimatické krize a politického zřízení stejně jako fungování velkých společností a obchodních řetězců, byly důležité v každém rozhovoru. Pokud jsem s účastníky sdílel nějaké názory, nezdráhal jsem se jim to přiznat a společně to probrat. Dalším možným vlivem jsou obecné předsudky o shopliftingu. S ohledem na to jsem spíše projevoval pochopení než odsouzení, což mohlo přispět k větší otevřenosti účastníků. Patrná blízkost však mohla způsobit to, že některé příběhy a témata účastníků jsem neproblematizoval, protože jsem je v tu chvíli vnímal jako samozřejmé. K odvaze a technikám účastníků jsem často projevoval zájem a účast. Jak píše Gubrium a Holstein (2009), vypravěči mohou používat příběhy tak, aby zapůsobili na své publikum, a činí tak v interakci s ním. V případě provedených rozhovorů jsem zpětně vnímal, jak se vypravěčům dařilo na mě zapůsobit a svými příběhy mi o sobě předat určitou představu.

Vztáhnul-li bych koncept narativního habitu (Fleetwood, 2016) k reflexi vlastní pozice v terénu a jejího vývoje, vnímám obecně, jak mě mé vlastní dispozice a vliv objektivních struktur a z toho plynoucí přílnutí k určitým příběhům mohly ovlivnit v řešení a prioritizaci určitých témat. Zároveň jsem vnímal, jak se v průběhu výzkumu působením vyslechnutých příběhů proměňoval můj vlastní pohled na věc. Přístup k novým příběhům a vysvětlením jsem neskrýval ani před účastníky výzkumu, kterým jsem postupně sdílel již vyslechnuté příběhy a poznatky z výzkumu. Shoplifting se pro mě proměnil. Na začátku výzkumu se mi jevil nedostupný a neznámý. Po rozhovorech s shoplifterky jsem s shopliftingem skrze příběhy mnohem obeznámenější.

Konstrukce dat: narativní rozhovor

Ústředním způsobem konstrukce dat výzkumu byl narativní rozhovor. Zvolenými postupy jsem se snažil reflektovat teoretická východiska popsaná v předchozí části práce. Ty stojí hlavně na předpokladu, že příběhy lidem slouží jako nástroje organizace a přisuzování významu jejich zkušenostem. Cílem bylo při rozhovorech získat příběhy v jejich komplexitě. Předmětem výzkumu tedy nebyla povaha vyprávěných činů, nebo forma vyprávění, ale obsah vyprávění samotného.

Při rozhovorech jsem využil předem připravenou osnovu, což usnadnilo vedení rozhovorů i analýzu dat a umožnilo řešit některá konkrétní témata. Rozhovor měl charakter polostrukturovaného rozhovoru a zaměřoval se na získání jednoho či více příběhů konkrétních zážitků shopliftingu v souladu s teoretickým rámcem. Rozhovor byl zaměřený na vyprávění jednotlivých událostí, nikoliv na vyprávění celého životního příběhu, lze jej tak označit za epizodický rozhovor. Přesto, jak upozorňuje Sandberg (2016), obsahují získané výpovědi vždy také odkazy na životní příběh vypravěče.

Osnovu rozhovoru jsem připravil s ohledem na témata teoretického rámce rolí v příbězích o kriminálních událostech (Youngs & Canter, 2012) a pokud to bylo potřeba, odkázal jsem se k němu v průběhu rozhovoru. Cílem připravené osnovy bylo získat alespoň jeden konkrétní příběh krádeže tak, aby se v něm účastník vyjádřil ke třem složkám, podle kterých se teoretický rámec orientuje. Tedy aby témata potence a intimacy bylo možné posoudit podle intimacy podle identity vypravěče ve vyprávěných událostech, emočního stavu při činu a kognitivních zkreslení. Pro práci s tímto rámcem je stěžejní, aby prožitek aktéra v rozhovoru jasně zazněl. Proto se připravená osnova částečně překrývala s metodologií fenomenologického rozhovoru, jenž má výzkumníkovi umožnit získat vhled do významu zážitku. Fenomenologický rozhovor se zaměřuje na tři domény: kontextualizaci zážitku, samotný prožitek a jeho reflexi. Tyto domény se někdy propisují do tří samostatných rozhovorů (Bevan, 2014). V rámci této práce byl s každým účastníkem proveden jen jeden rozhovor.

Při rozhovorech i jejich následné analýze byl kladen důraz na situovanost aktérů. Jejich výpovědi nelze vnímat jako reference o realitě tak, jak skutečně je. Rozhovor je ze své podstaty sociální interakce, při níž jsou mezi tazatelem a dotazovaným společně konstruovány významy (Zandlová, 2019). Je tak nutné na rozhovor nahlížet nejen jako na vyprodukovaný text, ale i na interakci, která je produktem vypravěče, tazatele, okolností, jakož i prostředí (Gubrium & Holstein, 2009). V narativní kriminologii může být role tazatele a nerovnost mezi ním a vypravěčem ještě problematičtější vzhledem k tomu, že „[V] kriminologickém výzkumu bývají

komunikační partneri často společensky znevýhodnění oproti zkoumajícím“ (Walach, 2023). To však v případě výzkumu shoplifterů, zvláště s ohledem na dosavadní výzkumný vzorek, nemusí platit. Obecně je postavení tazatele a vypravěče v rozhovoru nerovné, avšak právě narativní přístupy dávají větší prostor vypravěčům vyjádřit se autentičtěji, vymezit se a podílet se větším dílem na konstrukci významů.

Plán průběhu rozhovoru

K tomu, aby se účastníci zamysleli nad příběhem pro ně nejdůležitější či nejzapamatovatelnější krádeže, byli vyzváni několik dní před rozhovorem. Rozhovor se pak skládal ze tří částí (viz Příloha 1: *Osnova rozhovoru*).

Úvodní část sloužila k představení účastníka. Zajímalo mě, jak s shopliftingem začal a za jakých okolností, jak se vztahuje k identitě shopliftera a co znamená shoplifting obecně v jeho životě.

Druhá část byla nejdůležitější a nejrozsáhlejší část rozhovoru, v níž šlo především o vyprávění a zapojení účastníků. Jak bývá pro narativní epizodické rozhovory zvykem, byl každý účastník vyzván k vyprávění o svých zkušenostech otevřenou otázkou či výzvou k vyprávění (Čermák et al., 2007; Zandlová, 2019). V rozhovoru taková otázka zněla například: „Jak jsem ti dával vědět, pověděl bys mi o nějaké pro tebe zvláště zapamatovatelné krádeži? Můžeš o tom říct příběh. Zajímá mě, co bylo před tím, při tom a po tom a jak ses u toho cítil.“ Zajímaly mě detaily především o jejich prožitku a chování, ale ne takové, které by mohly vést k identifikování kriminální události z hlediska času a prostoru. Dále jsem se měl doptávat na podrobnosti a různými způsoby (verbálně či neverbálně) podněcoval k vyprávění.

Třetí část pak měla sloužit jako chvíle pro reflexi. Zajímalo mě, jak po zaznění jednoho nebo více příběhů o krádeži reflektuje účastník svoji pozici v procesech shopliftingu a jaký má tato činnost v jeho životě význam. Společně jsme se mohli vrátit k některým tématům z části první a k dalším, jež mě v průběhu rozhovoru zaujala, či byla pro výzkum jinak důležitá. Zároveň jsem se případně chtěl doptat na skutečnosti, které dosud nezazněly. V poslední části rozhovoru jsem se rozhodl s účastníky sdílet některé doposud získané poznatky a (anonymizované) příběhy z výzkumu, což obvykle vedlo k další diskusi nad společnými tématy a hlubší reflexi.

Tento plán průběhu rozhovoru a připravená osnova se pro výzkum osvědčily jako poměrně přirozené. Ačkoliv jsem dával přednost především plynulosti vyprávění, v některých případech jsem se k předem dané osnově musel odkazovat, aby byla v rozhovoru zohledněna

témata všech částí. Ve většině případů jsme však s účastníky mezi jednotlivými částmi rozhovoru přecházeli plynule. Od všech účastníků se tímto postupem podařilo získat příběhy o shopliftingu a reflexe této činnosti.

Způsoby analýzy

Všechny rozhovory jsem nahrál a nahrávky opakovaně poslouchal. Jejich prepisy jsem tematicky kódoval. Analýzu získaných dat jsem si rozdělil do tří kroků. V prvním kroce jsem jednotlivé rozhovory shrnul a popsal jejich celkové vyznění a nejdůležitější témata. Zároveň jsem se snažil zohlednit situační faktory jako prostředí a čas jednotlivých rozhovorů, abych zohlednil celou „narrativní realitu“, tón a styl vypravěče. Výsledkem tohoto kroku je výše popsané shrnutí a srovnání rozhovorů a účastníků.

Druhý analytický krok spočíval ve využití rámce narativních rolí v příbězích o kriminálních událostech (Youngs & Canter, 2012), a ve třetím kroku analýzy jsem se věnoval opakujícím se příběhům a tématům s ohledem na koncepty narativního habitu a dialogické povahy narativů (Fleetwood, 2016; Frank, 2012a, 2012b). Jejich výsledkem je praktická část práce.

Role ve vyprávění

Pomocí získaných rozhovorů jsem se snažil zasadit účastníky do teoretického rámce narativních rolí Youngs a Cantera (2012). V analýze rozhovorů jsem se snažil postupovat podle jednotlivých komponent vyprávění určujících intimitu a potenci, tedy podle kognitivních zkreslení, emočního stavu při činu a obecné identity pachatele. Zprvu jsem si vytvořil kódy, které označovaly míru potence a intimity účastníků podle těchto složek.

Práce s rámcem narativních rolí představila několik výzev. První výzva vycházela ze samotné povahy shopliftingu, při němž chybí kontakt s konkrétní fyzickou obětí. To je faktor, který by snížil intimitu pachatelů, protože při posuzování emocionálního hlediska by vyvolával neutrální stavy vzhledem k nepřítomnosti oběti. Youngs a Canter (2012, s. 238) k přítomnosti oběti a emocionálním stavům dodávají, že „touha působit na druhé (vysoká intimita) může být zaměřena obecněji a nabývat spíše podoby snahy o uznání než působení na jednotlivce“. Nepřítomnost oběti při páčání se tak s vysokou mírou intimity nemusí vylučovat.

Další hranicí rámce je jeho zaměření na konkrétní události a případy páčání. Účastníci výzkumu této práce se vyslovili vždy k více případům shopliftování, v nichž na sebe mohli brát

různé role. Stejně tak části jejich vyprávění, které se odkazovaly k jejich životním příběhům obecně, šly s rámcem obtížně integrovat. Fakt, že se rámec zaměřuje jen na konkrétní události a instance, nikoliv na životní příběhy, reflektují i sami autoři (Canter et al., 2019).

Souvisejícím problémem je, že dosavadní využití rámce (viz Hamilton & Sanchez, 2019) se zaměřovalo pouze na již odsouzené pachatele. Vyprávění tak mohla být soustředěna na konkrétní čin, za který byli odsouzeni. Mým původním plánem bylo určovat role na základě kódování podle kódů vyvinutých k posouzení míry potence nebo intimity. Ve výzkumu Hamilton a Sanchez (2019) mezi odsouzenými sexuálními násilníky byli v zájmu výzkumu kódující výzkumníci seznámeni pouze s kategoriemi identity, kognitivních zkreslení a emocí a intimity a potence, nikoliv však se zněním výsledných rolí. Při kódování prvních dvou rozhovorů jsem vnímal, že má znalost obecných charakteristik čtyř narativních rolí mě ovlivnila v tom smyslu, že jsem získal určitou představu o rolích jednotlivých účastníků už na základě vyznění celého rozhovoru, nikoliv na základě výsledků kódování. Proto jsem se u dalších účastníků rozhodl od kódování témat intimity a potence upustit. Rozhovory jsem přesto důkladně poslouchal, pročítal a tematicky kodoval, i když už podle vlastních kódů. Tento postup vedl k zvažování jejich role na základě rozhovoru jako celku společně s jejich životním příběhem i tropy, na které se odkazovaly, ne s ohledem jen na jednu událost. Zaměřoval jsem se a posuzoval jsem intimitu a potenci tak, jak jsem je pochopil, ne na základě příběhu o jedné zkušenosti, ale na základě všech v rozhovoru identifikovaných narativů. Přijímáme-li však, že vztah narativů a zkušenosti je konstitutivní, pak zkušenosti a případy shopliftingu účastníků jsou ovlivněny všemi příběhy, jež v rozhovoru zazněly a dávaly páchání význam. Postupně jsem tak nabyl dojmu, že striktním použitím rámce narativních rolí bych vynechal právě tyto aspekty provedených rozhovorů. Účastníkům jsem se přesto snažil role přisoudit. Beru je ovšem pouze jako typy, které něco vypovídají o povaze vypravěčovy zkušenosti, ale nezachycují ji v celku.

Tyto mnou vnímané hranice, které dále osvětlím v praktické části pomocí sesbíraných dat, mě dovedly k rozhodnutí provést další analýzu nad rámec narativních rolí. Tu vedu konvenčnějším antropologickým způsobem, konkrétně představením nejdůležitějších společných témat a příběhů ve vyprávění shoplifterů.

Zapojení vypravěčů, socio-naratologie a narativní habitus

Rozhodl jsem se tedy naslouchat pozorněji příběhům a představit je v podobě, v jaké vyvstaly v dialogu. Dalším záměrem práce je ukázat konkrétní témata, která se opakovala, a jak si hlasy

účastníků, odpovídaly a doplňovaly se. Příliš striktní použití předem připravených koncepcí navrženého rámce, do něhož se snažím data zasadit, by vedlo k vynechání části zkoumané reality. Fleetwood (2016, s. 177) v článku o konceptu narativního habitu v narativní kriminologii představuje následující kritiku rámce rolí v příbězích o kriminálních událostech Youngs a Cantera (2012):

„Používáním Fryeovy abstraktní typologie odtrhávají vyprávění od historických a kulturních vazeb a neberou v úvahu sociální strukturální nerovnosti [viz také Ioannou et al., 2016]. Takové analytické závorkování může vyloučit analýzu toho, jak se příběhy vztahují k objektivním strukturám, které je vytvářejí.“

Zkoumáním společných příběhů se snažím nevynechat právě ony objektivní struktury, které příběhy vytvářejí. Chci přiblížit příběhy účastníků jako jejich internalizované dispozice, tedy jejich okruh příběhů, podle nichž volí své jednání. Představené příběhy lze vnímat jako součást narativních habitů, které mají účastníci při shopliftingu. McNay (2004, s. 183 cit. podle Fleetwood, 2016) říká, že pro porozumění „sociálnímu jednání je důležité analyzovat představy, které mají aktéři o světě, a způsob, jakým tyto představy ovlivňují jejich jednání a interakce.“

V tomto analytickém kroku se tak snažím ukázat, jak příběhy účastníků mohou jim samotným umožňovat určitý způsob chování a co nám mohou říct o společenských strukturách umožňujících shoplifting. V rozhovorech jsem se snažil rozeznat nejdůležitější témata, která se opakovaly napříč ve výpovědích. Sledoval jsem tak metodu tématické narativní analýzy, jak ji popisuje Sandberg (2022). Tematické kódování se řídilo podle toho, jaká témata se objevovala nejčastěji a jaké příběhy spolu souvisely, byly v dialogu a reagovaly na sebe. Části rozhovorů jsem těmito tématickými kódy roztřídil do podkapitol, které jsou představeny v druhé kapitole praktické části. Pomocí citací a vlastního komentáře se pokusím vystavět obraz širších příběhů, jež vysvětlují důvody a motivace, které účastníky k shopliftingu vedou.

Praktická část: příběhy shoplifterů

V této části jsou představeny výsledky analýzy. Její první kapitola se vztahuje k rámci rolí v příbězích o kriminálních událostech Youngs a Cantera (2012). Porovnávám v ní účastníky a jejich výpovědi za pomoci rámcem stanovených složek vyprávění. Ve druhé kapitole této části analyzuji výpovědi účastníků podle narativů, které jim byly společné.

Role ve vyprávění shoplifterů

Jak je naznačeno v části *Způsoby analýzy*, účastníci vzhledem k tomu, jak častý pro ně shoplifting je, vyprávěli více než jeden konkrétní příběh. Stávalo se, že měli v různých příbězích různé míry témat intimity a potence, a tak na sebe brali různé role. Někteří z nich měli vůbec problém se rozpomenout na příběh o konkrétním případě, který by mohli odvyprávět. V takovém případě popisovali pro ně obvyklý průběh krádeže. Ve svém vyprávění se vztahovali převážně ke dvěma rolím, konkrétně k roli Profesionála a Hrdiny na misi za pomstou. To hlavně vzhledem k jejich vysoké míře potence, jež se pro výzkum projevila jako typická. Problematičtější bylo určit míru intimity, tedy důležitost oběti, potažmo druhých lidí či interpersonalitu, v jejich vyprávění. Při shopliftingu totiž zdánlivě není přítomna žádná oběť. Role rámce vnímám jako určité vlastnosti nebo charakteristiky, které na sebe účastníci berou při konání shopliftingu a ve vyprávění o něm. Následují rozvedením toho, co z provedených rozhovorů vyplývá jako „profesionálství“ a co na shopliftingu je součástí „mise za pomstou“.

Profesionálové

Shopliftera–Profesionála na základě výpovědí chápu jako člověka, co se snaží působit jen jako další zákazník obchodu. Moc dobře ví, po čem se dívat a co dělat, aby nebyl chycený. Při své činnosti možná cítí malé vzrušení, ale to je pro něj běžný pocit, který ho nerozhodí. Sebevědomě vypráví o tom, jak má všechno vyhlídnuté a používá zručnost a rozum k překonání bezpečnostních překážek. Dopad na ostatní, hlavně na ztráty obchodu, ho nijak netrápí. O své činnosti rád mluví a sdílí ji s ostatními.

Identita Profesionála a další aspekty příběhů účastníků, které se vztahovaly k profesionálství, se projevily odhodláním, promyšleností a důrazem na zručnost v jejich

vyprávění. Eduard mluvil o tom, jaké vlastnosti si internalizoval a snažil se zpřítomnit ve chvílích, kdy shopliftonoval:

Použiješ tu mind a tu zručnost (...), nebo ne prostě ty peníze, prostě takovou (...) tu mechaničnost toho procesu a dojdeš touhle šikovností k tomu triumfu.

Role profesionála se také spojuje s prezentováním shopliftingu jako něčeho rutinního, s pocitem odvádění práce. Shoplifter–Profesionál sebe chápe jako schopného jedince, přičemž ve svém vyprávění se zaměřuje převážně na své postupy, nežli na oběť nebo ostatní lidi. Například Ray a Laura si ani nevzpomněli na konkrétní krádež, o níž by mi mohli povyprávět. To si vykládám jako znak toho, jak běžnou a rutinní praxí pro ně shoplifting je. Ray místo toho vyprávěl o tom, jak pro něj běžná krádež vypadá a jaké jsou jeho postupy, aby nebyl chycen.

Všichni účastníci mluvili o tom, že se rádi chlubí svými úlovkami svému okolí. Jeden účastník mluvil o skupinovém chatu, v němž sdílel úspěchy s ostatními. Někteří účastníci říkali, že rádi učí ostatní a rozdávají tipy. Jeden účastník dokonce organizoval workshop. Linda mluvila o tom, jak funguje tento aspekt „narrativní gratifikace“ mezi shopliftery:

A přijde mi zajímavý, jak pak se vlastně od toho, že v těch partách, kde to je přijímané, tak se od toho odvozuje nějaký tvůj status v tu chvíli. (...) Mně se třeba podařilo ukrást celý nákup najednou, tak jsem úplně šla domů mega proud.

Následující citovaný výrok je Laurina odpověď na výzvu k vyprávění o shopliftingu a vystihuje roli klidného a zkušeného Profesionála. Čeho se chytila první, byl můj dotaz na to, jak se při krádeži cítila, a začala mluvit obecně o svém **emočním prožitku**. Přiznává, že při prvních krádežích byla nervózní, ale s postupem času se z toho pro ni stalo něco běžného, samozřejmého a jednoduchého.

No přijde mi, že na začátku jsem možná byla ještě nervózní (...) A pak už příští, že třeba poslední rok a půl nebo dva (...), tak už to vlastně vůbec neřeším, že se podívám, jak jsou kamery, kde jsou zaměstnanci, kde jsou lidi a prostě si dám věci do tašky a jdu.

Ostatní účastníci vyjadřovali podobné pocity. Shoplifting pro ně bývá lehce vzrušující, ale zároveň jde o běžnou věc, u níž jsou celkově v klidu nebo neutrálním stavu. To je konzistentní s emočním stavem předpokládaným pro roli Profesionála, která účastníkům v jejich příbězích umožňuje vystupovat jako zkušení shoplifteri. Bez povšimnutí naberou, co potřebují a klidně odchází ven z obchodu jako ostatní zákazníci. „Pro mě to je skoro už jak

normální nakupování,“ říká Lota. Ta zároveň mluvila o tom, jak ji shoplifting baví a stavy stresu, které jí navozuje, vnímá jako žádoucí.

Já si myslím, že ten stres je tam vždycky, ale ty ten stres vlastně prožíváš jako tu zábavu, (...) ty nejsi ve stresu jako před testem, kdy ti je na blití, ale ty jsi ve stresu, jako když tě kamarádi vedou se zavázanýma očima na překvápko (...)

Naopak Eduard pocity, které zažívá při shopliftingu, považuje za nežádoucí. Ne ve smyslu, že je z nich rozrušený nebo nešťasný, spíš mu připadají otravné a nepříjemné. Adrenalin a strach akorát komplikovaly Eduardův klidně promyšlený plán, jenž ho měl dovést k triumfu. Následující výrok o komplikujících pocitech lze interpretovat jako sníženou potenci Eduarda, avšak on dal jasně najevo, že má tyto pocity pod kontrolou. Právě onen triumf, který se shoduje s popisem Profesionála, jenž svou činností dokazuje svoje mistrovství, je kýženým pocitem.

Nikdy jsem to asi nedělal jako kvůli tomu adrenalinu (...) spíš kvůli tomu pocitu toho triumfu (...) strach mě na tom spíš otravoval nebo ten adrenalin mě často jako otravoval, že to bylo prostě něco co tomu clean plánu [překáží].

Opakem triumfu je ztrapnění, které může přijít, a s nímž shoplifter vlastně obchoduje podle toho, kolik si dovolí ukrást. Když toho nakrade méně, může to stále uhrát na to, že jen něco zapomněl namarkovat. Linda emoční složku své činnosti přechází jednoduše slovy „dopaminy“ a „adrenalin“, které zde používá jako tropy, aby vysvětlila šíři pocitů, které přichází po povedené promyšlené krádeži ve chvíli, kdy opadne stres z chycení.

Jasný, no, jsou to prostě takový ty dopaminy, ne? Nebo jako takový ten prostě adrenalin, dopamin, idk.

Citový prožitek se mírně liší od klidného profesionáloství v příbězích, kde účastníci byli při krádeži v tandemu, byli pod vlivem návykových látek nebo když byli chyceni.

Kognitivní zkreslení, tedy jakési racionální vysvětlení činů, Profesionála se má podle Youngs a Cantera (2012) vyznačovat minimalizací újmy oběti a přijetím odpovědnosti za své činy, respektive nabídnutím vlastního zhodnocení dopadu svých činů. Damián se v následujícím úryvku vyjadřuje k praktikám obchodních řetězců, které v jeho očích plývají tím, co pro něj má hodnotu. Použitím narativu o tom, jak se zachází s potravinami, vlastně říká, že svou krádeží v porovnání nedělá nic zásadního. Jím způsobená újma obchodu pak vyzní jako

zanedbatelná. Ve svých příbězích se Damián nevyhýbá zodpovědnosti za to, co dělá, ale své činy hodnotí alternativně jako neubližující.

Je to tak spíš takový ty praktiky, který vlastně, mně připadá, že pro tady ten systém to vlastně nemá žádnou cenu. Co pro tebe je významný, pro ně to nemá cenu žádnou. (...)

Když Rebeka mluví o dopadech svých krádeží říká, že její obětí nejsou zaměstnanci, jimž navíc z její zkušenosti vlastně na obchodech, kde pracují, moc nezáleží. Rebeka minimalizuje újmu způsobenou její krádeží v porovnání velikosti a důležitosti efektu na velký, nezranitelný kolos obchodního řetězce a svého života.

A ještě fakt říkám, to jsou drobný, protože to nic není. Jakože pro mě to jsou, já ušetřím dvě stě pade a oni ztratí kolik? Stovku? To je pro ně nic.

V konfrontaci s postavou zaměstnance jako možné oběti jejich chování se Linda a Rebeka vyjadřují k sounáležitosti, kterou k nim cítí. Vnímají, že mají obdobné postavení a že jsou stejně jako ony zneužívány nastavením trhu (korporátem). Situace zaměstnanců by se podle nich nezlepšila, kdyby přestaly krást. „Ty zaměstnanci, co tam prostě pracujou, budou furt placeny stejně mizerně (...)“, říká Linda. Rebeka rozvádí stejný narativ takto:

Ty korporace vlastně na to nikdy tolik jako nedoplací. Nad tím jsem přemýšlela, ale potom vlastně mám pocit, že... (...) Protože, ok, tak jako... A co uděláme? Tak to nebudu dělat a oni stejně budou ty zaměstnance exploitovat.

Citované a rozebrané pasáže fungují ve vyprávění účastníků jako neutralizace nepřijatelnosti kriminálního jednání. Přestože je širší společností krádež obecně odsuzovaná, účastníci používají své zhodnocení situace a příběhy o obchodních řetězcích jako nástroje pro morální neutralizaci svých činů, aby vyzněly neproblematicky. Svým významem se přibližují technice neutralizace *popření újmy (denial of injury)* (Sykes & Matza, 1957).

Shoptlifting jako Mise za pomstou

Shoptlifting jako mise za pomstou sdílí do velké míry obecné charakteristiky s profesionálstvím. Jde o vědomý čin, při kterém má shoplifter jasný cíl. Shoptlifting chápu jako Misi za pomstou, když účastníci vyjadřují uvědomění si dopadů svých činů a považují je za žádoucí. Cítí se oprávněni ve svých činech. To se projevilo například u účastníků, kteří měli při činu úmysl poškodit korporáty, obchodní řetězce nebo „systém“ (rozvedeno níže). Hrdinové na misi za

pomstou by však nemuseli být jen ti, jimiž je shoplifting koncipovaný jako vědomé poškození obchodních řetězců, ale také ti, v jejichž vyprávění se objevuje velká míra témat intimity a společenství. Shoplifter na misi za pomstou chápe svou krádež jako narovnání nespravedlivých poměrů nebo interpersonální výměnu, ve které jsou dopady jeho činů a ostatní lidé důležití.

Identita účastníků, když na sebe berou roli Hrdiny na misi za pomstou, se na rozdíl od Profesionálů projevuje důležitostí ostatních lidí v jejich vyprávění. Misi za pomstou tak lze zaslechnout v příbězích, kde účastníci svým jednáním přímo chtějí ovlivnit svou oběť. Jejich oběti jsou ovšem „systémy“, „korporáty“, tedy celý řetězec nebo síť, ne pouze jeden článek, prodejna nebo prodavač. Účastníci však často minimalizují efekt své krádeže a říkají, že jí nikomu neublíží. Není moc časté, že by někdo chápal své páchání jako natolik silné, aby proměnilo obchodní systémy. Spíše jde o malou vzpouru, způsob vyjádření nesouhlasu. Ray říká: „*V jednu chvíli mi došlo, že sabotovat je fajn, aktivně sabotuj!*“ Ještě dříve se zamýšlel nad tím, jestli je krádež v obchodě morální skrze otázku, jak by vypadal svět, kdyby všichni shopliftovali.

Ale vlastně u toho krazení, tak jsem si uvědomil, že vlastně by to pak nutilo ten systém k tomu nějak se měnit, protože najednou bychom si uvědomili, hej, tak v tom případě asi sdílíme náhled, že základní potřeby jako jídlo by vlastně jako měly být distribuované.

Výslovná touha poškodit konkrétní oběť, ne ve formě obchodní společnosti jako takové nebo systému jako takového, se objevila jen u Eduarda. Ten vyprávěl příběh o podniku, ve kterém se k němu zachovali nečestně, a proto jim pak něco ukradl. Šlo tedy o formu msty. Ptal jsem se, jestli se stává, že vysloveně chce okrást někoho konkrétního. „*Jo, když jsou to opps* [výraz pro opozici, nepřítel]. *Ale to se málo kdy stává,*“ odpověděl mi.

Nepřítomnost nebo vynechání oběti však nemusí jednoznačně vyjadřovat nízkou intimitu. Důležitost ostatních lidí se projevovala také ne jako touha ovlivnit svou oběť, ale skrze vyjádření starosti o ostatní lidi a svět. Například Damián, ačkoliv přímo nespojoval své krádeže s touhou zasáhnout obchodní řetězce, mluvil o krádežích v obchodech ve spojení se svými přáteli a komunitou lidí, jež je podle něj systémem nedocenená. Vnímá nespravedlnost, která jeho skupinu zasáhla.

Ale dostal jsem se do skupiny lidí, kteří to měli podobně. Kterí se ocitli na stejném ubytování jako já. Prožívali stejné pocity jako já. Neměli peníze, byli mladí. Ačkoliv to byli chytrý lidi většinou, tak z toho bludného krhu pro ně nebyl únik. Protože chtěli studovat, měli

nějaké své sny a chtěli žít ten život. Ale neměli ty peníze, protože ten systém je za mě neoceňoval dostatečně.

Jeden příběh Rebecky zase končil tím, že ukradené zboží dala lidem bez domova. To se dá vnímat jako čin, jenž zvyšuje její intimitu, přestože už to není příběh o samotné krádeži, dává jí nový význam:

A vlastně to i souvisí s tím, že teď to dělám poslední dobou, tak se snažím využít toho, že mě nikdo nesuspectuje [nepodezřívá] kvůli ničemu. A docela často kradu prostě pro bezdomovce. Prostě... Why not? Oni tam jít nemůžou, nemůžou si to vzít, tak to prostě udělám za ně.

Vůbec vztah ke kradeným věcem, který je podrobněji rozebraný v následující kapitole o společných tématech, má v příbězích význam, jenž nese velkou míru témat intimity a společnosti. Linda se podobně jako Rebecka odkazuje k problematice toho, kdo si může dovolit shopliftovat a mrzí ji, že někteří nemají privilegium této schopnosti a možnosti vypadat jen jako další zákazník. Mluví o zásluhovosti, potřebách všech lidí a sounáležitosti s ostatními.

Nechci úplně jakoby dělat ten narativ toho, jakože ty nárokovosti z té mojí pozice. Jakože bych byla furt ráda, kdyby ten narativ, který okolo toho mám, nebo nějaký ty úmysly, se kterými já to vytvářím, tak nebyly (...), že tohle si zasloužím, jakoby obvi tohle si zasloužím, ale vlastně si to zaslouží všichni. A to je možná nějaké jako největší pnutí, který tam jako vnímám. Nebo největší nějaký jako vnitřní rozpor, který ohledně toho mám.

Shoplifting se pak stává jakýmsi obecným narovnáváním společenských poměrů. To, jaké poměry se snaží shoplifteri narovnat, už se týká narativů, jež nevyprávějí o kriminální události jako takové.

Shoplifting jako mise za pomstou se vyjadřoval pocitem oprávněnosti a důležitosti druhých, sounáležitosti nebo případně oběti v podobě systému a nedotknutelných vlastníků velkých obchodních společností. Účastníci tak podávali některé své příběhy nebo aspekty svého životního příběhu jako romantickou výpravu, v níž možná není vždy jasné, kdo je přímou obětí jejich činů, ale je v ní jasné téma spravedlnosti, na jejíž straně stojí shoplifter-hrdina na misi za pomstou.

Emoce shopliftera, který chápe svou činnost jako romantickou výpravu nebo misi za pomstou, se mezi účastníky projevily jako „spravedlivý hněv“. Účastníci vyjadřovali, že se ve svých činech cítí oprávněně. V příbězích, jež se vztahovaly přímo k činu, účastníci mluvili

převážně o emočních stavech, které jsou spojené s rolí Profesionála. Autoři rámce u emočních aspektů kriminálního jednání dodávají, že vysoká intimita pachatele se může například při činech, kde oběť není přítomná, projevit také jako obecná touha působit na druhé a dosáhnout uznání (Youngs & Canter, 2012, s. 238). Právě touha působit na druhé se u účastníků projevila jako vůle vyjádřit svůj spravedlivý hněv, jenž pramení z účastníky vnímané nespravedlnosti „systému“. To už sice není příběh přímo o páčání, ale dává jejich páčání smysl a je součástí větších příběhů, které je k shopliftingu vedou. Ty jsou rozebrány v kapitole *Další témata*.

Kognitivní zkreslení Hrdiny na misi za pomstou by se pak měla lišit od Profesionála v tom, jak chápe dopad svého jednání na oběť. Misi za pomstou účastníci odehrávali ve chvílích, kdy neminimalizovali dopady svého chování a naopak chtěli, aby jejich činy na oběť měly dopad. Viděli jej jako žádoucí a měli pro to vlastní vysvětlení. Například Ray vidí svojí činnost nejen jako formu bojkotu (odmítá platit), ale také jako sabotáž:

To není už jenom o tom, hej, tohle by prostě, já potřebuji jíst a jakoby mělo by to prostě základní potřeby, by měly být naplněné (...) krást je celkem fajn způsob toho, jak si ulepšit mně a zároveň nějak trošku sabotovat ten systém a zároveň si vylívat nějaké naštvání na to, že jsou prostě věci tak fucking drahý.

Ray tak místo toho, aby bagatelizoval újmu obchodu, dává do popředí dopad svého jednání jako sabotáže a pozitivní dopad krádeže na svůj život. Nabízí tím alternativní vyhodnocení svých činů. Lota zase jasně dává najevo, že chce příliš bohaté lidi poškodit. Neupřesňuje, co její dopady způsobí, ale odkazuje se na rostoucí nepoměr rozdělení bohatství. Odvádí tím pozornost od tématu ublížení k vlastní představě o dopadech svých činů:

Já si vlastně chci nabrat, co nejvíc od těch lidí, kteří mají toho hrozně moc (...) Mě fakt... Mě nebaví takový to, jak ty nůžky se prostě zvětšujou pořád víc a víc.

Shrnutí použití teoretického rámce

Právě snaha shoplifting pojmout jako romantickou výpravu, a role shoplifera jako Hrdiny na misi za pomstou, ukázala na příběhy, které rámec narativních rolí přesahují, protože se netýkají přímo prožitku páčání, ale obecně identity a světonázoru účastníků. Všichni zúčastnění vykazují ve svých příbězích vysokou míru potence. Jsou si vědomí své krádeže a vidí se při ní jako schopní a zkušení. Ve svém jednání tak především naplňují a čerpají z rolí Profesionála a Hrdiny na misi za pomstou. V některých svých příbězích zdůrazňují svou profesionalitu,

zatímco v jiných nesou znaky vysoké intimity. Zároveň však nastaly i momenty, kdy účastníci čerpali z jiného diskurzu a měli tendenci se odkazovat na strukturální vlivy jako nedostatek peněz nebo vysoké ceny potravin, které je k shopliftingu vedou. Ukazuje se zde tedy to, co Sandberg popsal mezi drogovými dealery v Oslu (2009) a v manifestu masového vraha A. Breivika (2013). Tedy, že vypravěči mohou v jedné výpovědi čerpat z různých diskurzivních zdrojů v závislosti na tom, jak zrovna chtějí zapůsobit a o čem mluví. Linda pak ukazuje, jak se může příběh o shopliftingu změnit ve chvíli, kdy je jeho součástí chycení pachatele. Zdůrazňuje, že v den, kdy byla zadržena bezpečnostní službou, se necítila ve své kůži a že kradla „na autopilota“.

Jakoby dělala jsem to po nějakém prostě (...) tréninku nebo něco a byla jsem taky hodně unavená a tak. A jeden můj kamarád (...) zval mě na večeři. Já jsem si říkala, že ještě chci přesně něco trochu víc fancy a tak, ale nebyla jsem úplně jakoby v dobrý kondici podle mě, když jsem tam jakoby, když jsem si ty věci brala.

Lindu nakonec chytili, a tak zde vypráví spíše svůj příběh o chycení nežli o páchání. Zatímco v tomto příběhu Linda snižovala svou potenci, v jiných působila jako Profesionálka. Právě v rozhovoru s Lindou jsem vnímal, že přestože v příběhu o kriminální události jako takové se jeví jako Profesionálka, další příběhy, které jejímu jednání také dávají význam, přináší ještě jiná témata. Když jsme řešili jiné otázky, mluvila o sounáležitosti s pracujícími lidmi a o svém naštvaní ohledně fungování korporátů a bohaté elity, čímž přinášela do konverzace téma intimity a sounáležitosti. Nešlo však o popisy jejích činů jako takových.

Eduard sám od sebe mluvil o roli, kterou naplňuje, když shopliftuje. Popisoval v jeho slovech „thief archetype“, k němuž patří specifické charakteristiky. Ty spočívají ve velkém sebevědomí a mistrovství ve zručnosti a důvtipu, ale také ve snaze nebýt chycen a nepostavit se dopadům čelem:

No a to je podle mě taky ten thief archetype, že tam není ta strength moc, že tam je jako ten důvtip, všechno, ale není tam ta strength (...) na to ani jako moc přijmout tu responsibility možná. Nebo přijmout responsibility možná jo, ale jakože furt se snažíš dostat z té situace jinýma věcma a snažíš se furt se vyvlíknout.

Skrze zkušenosti, podle Eduarda, je člověk schopný se seznámit s charakteristikami tohoto archetypu a poté se do nich vžít ve chvílích krádeže. Tento archetyp se v jeho popisu shoduje do velké míry s Profesionálem, avšak je přímo specifický pro krádeže.

Zmíněné příklady Lindy a Eduarda ilustrují případy, kdy jsem vnímal specifčnost shopliftingu a odkazy účastníků na příběhy stojící mimo popis samotné kriminální události. Autoři rámce sami reflektují, že jeho použití je účinné při zkoumání jednorázového kriminálního jednání. Určování rolí nebo „imága“ v životním příběhu jedince je jiným procesem, který autoři nespojují s kriminálním kontextem (Canter et al., 2019; Youngs & Canter, 2012).

Z rozhovorů jsem dostal představu o životech účastníků, v jejichž středu sice stále figuroval shoplifting, který spojovali se svým životním stylem a stále se k němu odkazovali, avšak nevyjadřovali se jen ke konkrétním krádežím. Ukázalo se, že narativní role nebo jejich jednotlivé charakteristiky působí ve vyprávění účastníků jako prostředky, z nichž ve svém jednání čerpají. Adopce role Profesionála nebo Hrdiny na misi za pomstou, potažmo užší role zloděje tak, jak ji popisuje Eduard, umožňuje účastníkům odehrát a odvyprávět určitý příběh krádeže. To se dá chápat jako funkci jejich narativního habitu, tedy volbu určitých narativů či dispozic k vykonání svého jednání. Zároveň vyšlo najevo, že tyto role jsou ovlivněny ještě dalšími příběhy, jimiž účastníci dávají shopliftingu význam a opodstatnění. Tyto příběhy stojí mimo příběh o páchání samotném a jsou součástí jejich životního příběhu nebo se objevují v tropech, které čerpají z diskurzu, jenž je ovlivňuje.

Další témata: dialogy příběhů

Aby bylo možné zachytit vyprávění a významy shopliftingu v jejich celistvosti, je třeba zkoumat i taková vyprávění účastníků, která se přímo netýkala samotného činu, ale přesto mu dávala význam. Tyto jiné příběhy mohou zvyšovat míru intimity ve vyprávění, potažmo se obecně vážou k tématu společenství (*communion*). Týkají se totiž často shoplifterů vnímané nespravedlnosti společenských a ekonomických systémů a touhy působit na ostatní lidi nebo obecně svět určitým způsobem. Tyto příběhy šířeji vysvětlují význam shopliftingu jako součásti jejich narativní identity. Na konci našeho rozhovoru Lota řekla:

Mně přijde hrozně fajn takhle na to nahlížet, že to není jenom o tom, že jsem třeba nějak psychicky nemocnej člověk, který si tady shání dopamin. (...) Ale že to je celkově mnohem větší než já, že to sahá úplně do jiných sfér. A že to je možná něco, co nevzniklo jen tak, co bych teď mohla udělat. Ale že to prostě úplně oprádná celý ten můj život. Že to je něco, co je nitka, která je navázaná na mnohem víc věcí.

Lota reflektuje, že shoplifting je nějakým způsobem propojený s celým jejím životem. Jinými slovy, že shoplifting odráží její dosavadní zkušenosti, je součástí jejího (narativního) habitu. Zákaznickou krádež nelze redukovat a odtrhnout od zbytku života účastníků, je to totiž odpověď na všechny příběhy, jimiž jsou obklopeni. Role účastníků jakožto Profesionála nebo Hrdiny na misi za pomstou jsou jen části jejich narativní identity. Jsou to role, jež na sebe berou přímo ve chvílích shopliftingu. Jejich aktérství, tedy možnosti jednání, jsou produktem narativní identity, která je ovlivněna a podmíněna narativy z jejich sociálního či narativního pole. Totiž skrze poznání a uvědomění si své pozice v sociálním poli jsou jedinci schopni sociálně jednat (Fleetwood, 2016). Samotná narativní role ve chvíli kriminálního jednání nás nemůže informovat o všech příbězích, jež jsou ve hře. V této kapitole je rozvedeno, jak účastníci utvářeli význam shopliftingu s ohledem na svůj život, hodnoty a přesvědčení. Jsou zde zdůrazněné společné tematické narativy.

Změna prostředí, změna nastavení

Někteří účastníci vysvětlení své cesty k shopliftingu spojovali s životní změnou. Shoplifting k nim přišel jako výsledek nějakého posunu v jejich životech. Narativní habitus podle Fleetwood (2016) jsou internalizované narativní doxa, tedy příběhy, které se nám jeví jako přirozené a známé. Uvádí, že narativy se stávají habituálními, tedy jsou to scénáře, které jsou nám známé k odehrání, a zároveň ovlivňují, jak vyhodnocujeme dopady našich činů. Co účastníci zažili nebo jaké příběhy uslyšeli, že se stal shoplifting součástí jejich repertoáru? Jaké příběhy posunuly narativní habitus účastníků, že se pro ně krádež stala dostupným okruhem jednání?

Damián a Ray vypráví svou cestu sociálním polem k shopliftingu. Oba ji podávají jako posun ve svém vnímání světa. Damián mluvil na začátku našeho rozhovoru o tom, že krádež vždy kategoricky odsuzoval. Tento postoj převzal z výchovy. Posunem v sociálním poli a zkušeností s vlastním nedostatkem se to však pro něj změnilo. Damián se dostal mezi lidi, kteří také zápasili s finančním nedostatkem. Krádež tak mezi nimi měla jiný význam.

Vždycky jsem to mega odsuzoval. Moji rodiče jsou samozřejmě vysoce morálně založení lidé. Takže oni to taky odsuzují, má rodina to odsuzuje. A samozřejmě já jsem se to taky naučil odsuzovat. Ale každopádně. Všechno se to změnilo. (...) Každopádně byly tam hodně nějaké chvíle, kdy jsem si musel hodně počítat. Počítat věci, co mám do huby. A nebo třeba vynechávat nějaký jídla, protože jsme měli málo peněz. (...) Ale dostal jsem se do skupiny lidí, kteří to měli podobně.

Transformativní pak pro něj byl zážitek, kdy pro něj někdo něco ukradl, aby nemusel být bez jídla.

V tu chvíli mi to přišlo super, že fakt jsem to ocenil, že jsem to dostal, i když jsem si to nekoupil. A udělal jsem to rozhodnutí toho, že si to nekoupím. Tak vlastně na jednu stranu, nechci říct, že mi to pomohlo, ale udělalo mi to mega radost. A v tu chvíli jsem nějakým způsobem přijmul to, že vlastně z části mi připadalo, že to je v pohodě.

Ray zase mluví o tom, že ho k shopliftingu dovedly nové politické názory. Přesunul se k novým politickým narativům, které daly shopliftingu jiný význam, a tak mu propůjčily dostupnost tohoto okruhu jednání. Šlo především o levicově orientovanou sociální politiku kritickou k nerovnostem ve společnosti a zanedbávání lidských potřeb a důstojného života.

Damián a Ray byli jediní, kteří vysvětlili svou cestu k shopliftingu jako větší osobní změnu či přelom. Laura sice nemluvila o přelomu, ale o období ve svém životě, od něhož se už distancuje. Ve svém vyprávění se podobně jako Damián odkázala na vliv okruhu lidí, s nimiž se stýkala. To popsala takto:

Bylo mi sedmnáct a tehdy jsem měla takovou trošku zběsilou éru. Jo, začala jsem se bavit s lidmi, kteří prostě docela hodně fetovali a ještě dělali prostituci. A pak jsem s nimi chvíli felila a oni mega kradli.

U ostatních účastníků se jednalo spíše o pozvolný přesun k praktikování shopliftingu. Eduard popisuje moment, kdy si uvědomil, že si věci jednoduše může vzít, a toto uvědomění se postupně prohlubovalo. Došlo mu, že mu v tom v minulosti bránily internalizované normy, což odráží koncepci habitu. Nešlo tedy o náhlý zlom, ale spíše o posun směrem k typu jednání, který mu byl vždy dostupný, ale jehož význam si plně uvědomil až později.

Najednou už tam už na ty věci koukáš jako, já to můžu mít a ne tím způsobem, že si to koupím, ale můžu to mít prostě, protože to tady je, leží to tady. Je tady nějaká komplikovanější cesta k tomu, jak to získat, ale můžu to mít.

Linda a Lota se odkazují na sdílené tropy, když říkají, že vždy měli kleptomanské tendence nebo, že je „svrběly prstíky“. Nevidí tak svou činnost jako něco spojeného s velkou změnou, ale spíše projev něčeho, k čemu vždy tíhly.

Jako nebylo to pro mě: Wow, tohle je možnost. Vždycky mě svrběly prstíky a byla jsem taková, že trochu mě na tom baví ten adrenalin.

Bourdieu hovoří také o schématech apercepce, které si jde v kontextu narativního habitu představit jako internalizované příběhové možnosti, jež mají předpokládaný výsledek. Jde o vyhodnocení toho, jak to dopadne, když se rozhodnu k určitému jednání (Fleetwood, 2016). To se může měnit s posunem sociálního pole a novými zážitky. První zážitky s krádeží nebo i vyslechnutí příběhů o shopliftingu od ostatních tímto způsobem slouží jako zdroj pro posuzování možných výsledků a dopadů krádeže. Nahlédnutím určitého okruhu jednání jako dobrého, žádoucího nebo výhodného se dispozice k němu prohlubuje.

Nepoměr bohatství

V rozhovorech mluvili účastníci o jimi vnímaných nespravedlnostech společenského nastavení. Nejsilnějším narativem nespravedlnosti, k němuž se většina účastníků vyslovila byla nerovnost a nepoměrně rozdělené bohatství. Lota to popisuje jako rozevírající nůžky. Případá nespravedlivé, že nastavení společnosti jí nedovoluje žít způsobem, jakým by chtěla, jako například pěstovat si vlastní potraviny a žít v komunitě. Linda zase říká: „*Je to nějaká reakce trochu na nějaké hodně nerovnoměrné rozdělení toho bohatství a na nějaké velké společenské nerovnosti.*“ Ray, Linda i Rebeka pak vidí nespravedlnost obecně v monetizování základních potřeb lidí. „*Základní potřeby by měly být naplněné nehledě na to, jakoby jestli na to člověk má, nebo ne,*“ říká Ray. Vadí jim, že systém funguje na základě peněz, které jsou nerovně rozdělené, a hodnot, s nimiž se neidentifikují. Například Damián sice nemluvil přímo o nerovném rozdělení bohatství, přesto byl ale přesvědčený, že systém oceňování je ve společnosti špatně nastavený, když mluvil o skupině svých studentských přátel: „*Ale neměli ty peníze, protože ten systém je za mě neoceňoval dostatečně.*“

Spravedlivý hněv a praktiky obchodních řetězců

Narativy ohledně praktik zacházení se zbožím velkých obchodních společností se v rozhovorech objevovaly často a dávaly shopliftingu povahu vyjádření „spravedlivého hněvu“. Damián se odkazuje na praktiky zacházení se zbožím ve velkých obchodních řetězcích, v jednom z nichž pracoval. Krádeže tváří v tvář tomu, jak s prostředky zacházejí obchodní řetězce, se pak zdají jako spravedlivý způsob získávání zdrojů.

Tam ještě hodně kontrolovali, jestli jsi tam něco nevzal, ale pak přesně vidíš, že hromadu těch věcí vyhodí. Tak si říkáš, a proč jsem si to nemohl vzít? Já měl prostě hlad celou tu směnu (...) a oni si zvolí z nějaké power pozice, že ti to nedají. On podle mě na to je možná i nějaký zákon, že to nemůžeš dávat, ale víš co, za zavřenýma dveřma, kdo ten zákon udržuje?

Z pohledu účastníků nerovné rozdělení bohatství vede k tomu, že velké neosobní „korporáty“ zachází se zbožím a zdroji nešetrně a marnotratně. Ray a Linda vyjadřovali pozdvižení nad tím, co všechno obchody vyhazují. Vyprávěli mi o tom, jak několikrát našli v popelnicích zcela neporušené zboží. Zmíněný spravedlivý hněv je pak ještě umocněn rozhořčením většiny účastníků nad kriminalizací „dumpster divingu“³ a nad tím, že se v nedávné době začaly popelnice s nevyužitým zbožím zamykat. Lota uvádí zamknuté popelnice jako to, co ji dovedlo k tomu více krást, protože dříve většinu svých potravin „dumpstrovala“.

A to to možná pro mě taky podnítilo, nebo že může prostě dřív hodně se chodilo dumpstřit. (...) A pak prostě postupně začaly všechny tyhle odpadkové koše a popelnice zamykat, aby se k tomu nikdo nemohl dostat. A to je něco úplně absurdního. A v něčem je to pak taky nějaký vztek vůči tomu, že se tohle úplně mega zbytečně vyhodí. Tam není náznak snahy to dát nějakým lidem, kteří si to za normálních podmínek nemůžou dovolit. A pak fakt nemám moc sympatie k těm řetězcům.

Narativ zamčených a kriminalizovaných dumpsterů a různých praktik obchodních řetězců se neodvolává pak jen k nespravedlnosti v podobě nerovností, ale také ke klimatické spravedlnosti kvůli plýtvání zdroji. Účastníci vyjadřovali vlastní kognitivní disonanci, když se snažili vysvětlit si nepoměr rozdělení bohatství a zamknuté popelnice. Například Lota popisovala, že nerozumí tomu, jak mohou existovat figury jako „Elon Musk“, potažmo miliardáři obecně, zatímco ona sama vidí obchody plné zboží, zamčené kontejnery a lidi, kteří se potýkají s chudobou. To se týká jak popsaného narativu nepoměrně rozděleného bohatství, tak představy o špatně a nespravedlivě využitých zdrojích.

A hlavně ty lidi s tím nedělají absolutně nic dobrého. Takže... Elon Musk má nepředstavitelný množství peněz. Ten má tolik peněz, že to nejde ani pojmout. To nejde v životě si představit. A ten člověk je úplně prostě kretén. A nikdy by ho nenapadlo udělat s penězma něco dobrého.

Krást v obchodech a vyjadřovat tak svůj spravedlivý hněv se stává způsobem, jak vyjádřit svou představu o spravedlnosti, případně alespoň neparticipovat na tržním systému, který se účastníkům zdá nespravedlivě nastavený.

---

³Dumpster diving označuje vybírání použitelných potravin a předmětů z kontejnerů a popelnic, často u skladů supermarketu. I když jde v podstatě o využívání vyhozených věcí, může být právně sporné – například pokud je kontejner umístěn na soukromém pozemku, může být považován za neoprávněný vstup nebo přestupek proti majetku.

Shoplifting jako občanská neposlušnost

Shoplifting tváří v tvář těmto vnímaným nespravedlnostem společenského nastavení a fungování obchodních řetězců lze chápat jako snahu o narovnání poměrů, vyjádření nesouhlasu či dokonce tvorby vlastní zkušenosti nakupování. Tento narativ sdílely například Lota s Rebekou, když mluvili o tom, že se pro ně v shopliftingu skrývá nejen možnost vyjádřit nesouhlas, ale zároveň tvořit pro ně žádoucí zkušenost nakupování:

Vlastně mi přijde, že si snažím tvořit svoje vlastní okolí, svůj nějaký vlastní rybníček nebo svůj vlastní domeček, kde mám všeho dost, kde mi je dobře.

Damián staví proti výčtkám pocit zadostiučinění, který k němu přichází po shopliftování:

A vlastně se jako přiznám, že ani jakoby necítím výčitky a možná snad i jakoby trochu jako cítím zadostiučinění.

Damián přinesl tento výraz do rozhovoru sám od sebe a dál jsem se na něj doptával ostatních účastníků. Skoro všichni se s tímto pocitem ztotožnili. Linda říká:

Fakt hodně rezonuje to slovo zadostiučinění, jakože to je vlastně pocit, který jakoby často mívám, že mám prostě pocit, že, i když jsme ve spoustě věcech nějak jako nuceni se přizpůsobit nebo prostě nějak podlejhat nějakým tlakům a tak, tak tohle je takový jakoby malá věc, kterou uděláš a říkáš si, fuck it, já můžu (...) Pro mě je to taková vzpoura, že odmítám hrát podle těch pravidel v tak strašně nespravedlivém světě.

To, čemu je učiněno za dost, je jimi vnímaná spravedlnost. Tento narativ, který shoplifting vykresluje jako způsob exprese vlastních hodnot, je do velké míry konzistentní s rolí Hrdiny na misi za pomstou. Účastníky sledovaná pomsta nebo mise je narovnání nerovných poměrů. Shoplifting tak slouží jako forma občanské neposlušnosti pro některé z účastníků. Například Rebeka mluví o tom, že by každý měl posoudit, jaká pravidla bude ctít a podle toho pak jednat. Uvědomění, že shoplifting zapadá do jejího světónázoru, jí pak umožňuje krást s naprostým klidem a přesvědčením.

Chtěla bych možná inspirovat v tom, aby se [každý] zamyslel, které pravidla, které mu nedávají smysl, dodržuje, jenom proto, že má iluzi toho, že to někdo bude vymáhat. Ale vlastně to vychází jenom z toho strachu, že to někdo bude vymáhat. Ale jinak to pravidlo třeba necení.

(...) Ted' mám pocit, že mnohem víc zpochyťňuji, kdo ty pravidla dává, komu vlastně prospívají. Proč ty pravidla jsou. A co mají za účel.

Od tohoto narativu zadostiučinění a občanské neposlušnosti se odklonil Eduard, který říkal, že vlastně neví, co si má pod spravedlivým světem představit. Sám nevnímá své jednání jako jakkoliv politicky nebo občansky motivované. Laura se k tomuto rozměru také více nevslovila. Na konci rozhovoru však odpověděla na otázku ohledně politické motivace takto:

Možná v nějakém smyslu. Když si to ospravedlním, tak si říkám, že to je boj proti korporátům a víc jak, velkým společnostem. Jako vůbec mě to vlastně netrápí, víc jak.

Bohatým brát, chudým dávat

Rebeka dále přidává narativ „bohatým brát a chudým dávat“, k němuž se vztahuje, když vypráví o tom, že kradené zboží dala lidem bez domova. Skrze shoplifting tvoří alternativu k nespravedlivému systému zároveň tím, že se snaží přesunout získané prostředky:

No nejenže se tomu vzpírám něčemu, co je z mého pohledu nespravedlivý, ale dává mi to víc prostoru dělat věci, co jsou pro mě spravedlivý. Ať je to prostě to, že to můžu dávat jen bezdomovcům, že se můžu dělit, že můžu dávat prostě víc peněz tomu, kde to záleží a to je vlastně pro mě důležitý.

Vztah všech účastníků k ukradeným věcem se vyznačoval ochotou je nechat jít dál, předat je nebo darovat. Toto téma se objevilo u Damiána, když vyprávěl o tom, že kradené zboží rád daruje. Také mluvil o tom, že když něco ukradne, je si vědomý toho, že je to výsada a má onu věc navíc. Nicméně dávat nebo vracet chce Damián těm, kteří to potřebují, nikoliv zpátky do rukou těch, od nichž to ukradl.

To je nějaký systém nebo nějaký oběh, ze kterýho bereš. A je důležitý, aby jsi nějakým způsobem do toho systému něco vracel. Prostě nemůžeš pořád jenom brát. Musíš něco vracet.

Damián vysvětluje tuto potřebu svým chápáním fungování světa, rovnováhy a spravedlnosti. K získaným věcem se necítí být přivázan. Důležitější pro něj je, že zdroje a prostředky jsou v pohybu a tam, kde jsou potřeba. To v něčem připomíná popsané chápání ekonomiky daru Marcela Mause.

Jo, jo. Ale zdá se mi potom, že když dáváš takovou energii do světa, tak bejt ready, že tě někdo podělá zpátky. S čímž vlastně já jsem celkem v pohodě, protože právě třeba z toho

shopliftingu, nebo z toho, že třeba mám hodný rodiče, který mi dávají věci. Tak mám takový pocit, že mám hodně věcí, které jsem lehce nabyl. A jsem OK s tím, že je prostě lehce pozbydu. Protože vlastně mi jako nepatří.

Lota také mluvila o tom, že našetřené peníze se snaží utratit v podnicích, které považuje za dobré a etické.

Rodinný obchod

Zmíněná sounáležitost, kterou lze nálezt i v shopliftingu jako misi za pomstou nebo v narativu *Bohatým brát a chudým dávat*, ovlivňuje také to, jaké narativy účastníci sdíleli o tom, kde je vhodné krást. Jsou totiž místa, kde účastníci zásadně odmítají krást. Dělicím faktorem těchto hranic je to, od koho si myslí, že kradou, nebo kdo vlastní obchod, v němž kradou. Narativ obchodu, který vystupuje jako „rodinný“, případně je jasné, že jeho vlastníci na něm pracují „rukama“, leží za hranicemi shopliftingu. Linda je popisuje takhle:

Tak, že taky mám hodně nějaký, jako svoje osobní pravidla ohledně toho třeba, kdy kradu, jakoby od koho kradu, že kradu vždycky jedine z řetězců, co jsou prostě jako běžný supermarkety. Takže kdyby to byl nějaký, nevím, obchod s homemade věcma, i když by to byl řetězec s homemade věcma, tak bych tam nekradla věci, nebo když je to prostě nějaký obchůdek, potraviny, ale předpokládám, že to je vlastněný těma lidma, kteří tam prostě jako pracujou, tak taky bych odtamtud nekradla.

Lota zase s lítostí mluvila o případu, kdy ukradla něco ve večerce. Řekla, že je to krádež, kterou si nedokáže ospravedlnit.

Kvůli tomu se cítím strašně špatně, protože tam nemám vlastně vůbec, vůbec jakoby odůvodněný vlastně pro sebe ten akt.

Krádeže v obchodech, které vlastní lidé, co tam sami pracují, jí připadají nepřijatelné. Naproti tomu říká: „*Co je v nějakém velkém obchodě, tak mi hned patří.*“ S takovým popisem hranic toho, kde je přípustné krást a kde už ne se ztotožnili všichni účastníci. Rozhodující je, jestli ti, co v obchodech pracují a s nimiž se v nich setkávají, zároveň vlastní daný podnik.

Nastavení a mít život pohromadě

Dalším limitem jejich činnosti je vnitřní nastavení shoplifterů. Linda, Laura nebo Rebeka mluví o dnech, kdy se na to prostě necítí, a že na shoplifting musí být také správná shoda okolností. Kromě těchto momentálních nastavení se odvolávají i k širšímu životnímu nastavení. Linda mluvila o tom, že od toho, co má život „víc pohromadě“, už krade méně. Případě chycení je toho totiž více v sázce. Narativ jakéhosi dospělého životního nastavení se objevoval v opozici vůči shopliftingu. Účastníci tak nepopírají možnost, že shoplifting může být i projev jejich dospívání nebo raného mládí, tedy že jde o nějakou liminální fázi. Damián uvádí narativ, který slouží jako odstrašující příklad a působil na něj desistenčně:

Někdo vyprávěl příběh o tom, že potkal svého spolužáka ze střední v supermarketu a vlastně ten spolužák, místo toho, aby se pozdravili, tak týpek začal zdrhat, protože za ním běžela prostě ostraha. Tím, co podělal tam. (...) Tak to jsem si říkal, ty vole, vlastně to bych se taky tomu člověku taky tak trošku vysmál, že mi to nastavilo takové trošku jako zrcadlíčko, když jsem si říkal, ty vole, tak takhle asi bych nechtěl, aby se na mě někdo koukal.

Shrnutí analýzy společných témat

Centrálním prostředkem, skrze který vůle účastníků krást prochází, je jimi vnímaná nespravedlnost společenského systému. Linda naopak dochází k tomu, že je to vlastně smysl pro spravedlnost, jenž ji k shopliftingu dovádí.

Neznám nikoho, kdo by byl přesvědčený, že žijeme v tom nějakém dobře nastaveném systému a zároveň to dělá.

Výše popsaná témata odráží vnímání světa účastníků výzkumu a význam shopliftingu v jejich životech i v širších společenských strukturách. Narativy, které se vyjadřují k nespravedlnosti, obsahovaly tropy fungování „kapitalistického“, „konzumního“ nebo „korporátního“ systému. Dále se v nich vyskytovaly postavy jako „miliardáři“ nebo konkrétní političtí představitelé. Tyto výrazy fungovaly jako tropy, protože jejich význam nebo příběh za nimi nebyl v našem rozhovoru jakkoliv rozveden a bylo na ně pouze poukázáno.

Popsané sdílené narativy nefungují už jen jako individuální neutralizace, aby účastníci ospravedlnili své jednání. Jde o příběhy, které umožňují celý okruh jednání a zapojují jej do hodnotového systému jejich příslušného sociálního (narativního) pole. Vyprávění totiž může reprodukovat a měnit sociální pole, stejně jako strukturovat další habitusy (Fleetwood, 2016).

Tyto příběhy a přímé zážitky účastníků reprodukuje pole, v němž je shoplifting dostupnou možností, kterou vnímají aktéři jako spravedlivou až žádoucí.

Odkazy na nespravedlivé miliardáře, korporáty či plýtvání tváří v tvář klimatické krizi dávají účastníkům v jejich narativech oprávnění k jinak nezákonnému jednání. Vnímaná nespravedlnost vystupuje jako prostředek a základní podněcovatel shopliftingu. Tyto popsané narativy však nepůsobí jako okrajový společenský hlas, naopak často čerpají z částí oficiálního diskurzu. Rámce spravedlnosti, lidských práv, rovnosti nebo představ o fungování velkých obchodních společností se do velké míry objevují ve veřejném diskurzu. Zároveň jsou odrazem specifického sociálního pole účastníků. To by se dalo popsat jako vysokoškolské, umělecké, často taky politicky levicově orientované, se sklony k anarchistickému smýšlení. Shoplifting a k němu se vázící narativy, které ho zdůvodňují, lze chápat i jako odpovědi na představu „poslušného spotřebitele“. Tento narativ pro ně reprezentuje souhlas a participaci na tržním systému, jenž je v jejich očích narušený. Příběhy o shopliftingu a vše, co s ním spojuje, jsou formou vymezení se proti těmto „mainstreamovým“ narativům. Tím, že je však shoplifting vždy zasazen do rámce spravedlnosti a snahy být morální, existují místa a chvíle, kdy krádež nepřipadá v úvahu.

Závěry

Diskuze

V následující části reflektuji zjištění a výsledky této práce s ohlednutím na její cíle a použitou metodu. Snažím se také zohlednit možné nedostatky, další přístupy, které mohly být pro výzkum relevantní, a možnosti budoucího výzkumu.

Shrnutí výsledků, přínos a hranice metody

Příběhy, které účastníci sdíleli, komplikují snahu vysvětlit shoplifting jednoduše jako akt deviaci vůči obecně přijímaným společenským normám. Ukazuje se, že shoplifting v jejich narativních vystupuje jako čin, k němuž se cítí, skrze určité příběhy, oprávnění. Často shoplifting vnímají jako nesouhlas se společenským uspořádáním nebo protest proti nespravedlnosti. V jiných kontextech jej vnímají jako individuální výzvu, zkoušku zručnosti, nebo dokonce romantické dobrodružství. Význam shopliftingu je v podání účastníků proměnlivý – pohybují se mezi různými rolmi a jejich narativní identity jsou členité v tom, jak se k shopliftingu vztahují. V použitém rámci narativních rolí v příbězích o kriminálních událostech svou vysokou potencií nejčastěji tíhnou k rolím Profesionála a Hrdiny na misi za pomstou.

Profesionál shopliftingu je zkušený a zručný. Zároveň se rád dělí o své dobrodružství. Hamilton a Sanchez (2019) ve svém výzkumu sexuálních násilníků s profesionálstvím spojují potěšení profesionála, které plyne z jeho sebevědomého vyprávění o své zručnosti. Stejně tak příklad profesionála z článku Youngs a Cantera (2012) vyjadřuje nadšení z možnosti vyprávět o své krádeži. Tento aspekt „narativní gratifikace“ se objevoval i u mých účastníků. Tu Jackson-Jacobs (2004) chápe jako potěšení z uznání od svého okolí, které vypravěč získá příběhem o svém odhodlání, schopnosti, úspěchu a vystavení se nebezpečí.

Shoplifting pro Hrdinu na misi je převážně bojem proti systému nebo snahou narovnat nerovné poměry a sdílet kradené prostředky s okolím. Přestože hladina tématu intimity v příbězích účastníků o páchání jako takovém se zdála nízká, zvýšili ji zmíněnými příběhy o boji za spravedlnost a sounáležitosti s ostatními lidmi.

Použitá teoretická východiska narativní kriminologie se ukázala jako účinná pro identifikaci a analýzu významových struktur ve výpovědích účastníků. Konkrétně rámec rolí v příbězích o kriminálních událostech Youngs a Cantera (2012) posloužil jako užitečný

heuristický nástroj pro základní analýzu prožitku účastníků. Zároveň však odhalil určité limity: v příbězích účastníků se objevují narativy, které rámec přesahují nebo se z něj vymykají a poukazují na specifické dimenze shopliftingu, jež se nevážou explicitně ke kategoriím rámce, ale přesto dávají páchání smysl

Klíčovým přínosem bylo využití konceptu narativního habitu, jež mi umožnil nahlížet na příběhy účastníků nejen jako na individuální strategie neutralizace, snahy zapůsobit určitým způsobem či odehrát určitou roli, ale jako na dispozice zakořeněné ve sdíleném sociálním poli. Konkrétně sociální pole účastníků by se dalo popsat jako vysokoškolské prostředí. Někteří konkrétní účastníci pak vyjádřili svou příslušnost k levicovému hnutí s důrazem na sociální a klimatickou spravedlnost. Tento přístup pomohl překonat zjednodušující dualismus mezi strukturou a aktérstvím. Ukázal, jak příběhy umožňují nejen ospravedlnit čin po jeho provedení, ale jak zároveň strukturují samotnou možnost čin vykonat. Účastníci se v narativech opírali i o prvky oficiálního diskurzu, často se odvolávali na etiku, spravedlnost a morální hodnoty, které čerpají z prostředí, v němž se pohybují. To dokazuje, že shoplifting je součástí širších kulturně podmíněných narativů.

Práce zároveň představuje odklon od obvyklých aplikací narativní kriminologie, která se často zaměřuje na odsouzené pachatele nebo osoby v institucionálním dohledu. Zde se výzkum se odehrával mezi lidmi, kteří nejsou postihováni justicí. V tom tkví jeden z přínosů tohoto výzkumu. Tím, že její účastníci byli svobodně páchající jedinci, tak "jejich vzpomínky, postoje a pocity týkající se jejich trestné činnosti a konkrétních kriminálních událostí jsou bohaté, podrobné a přesné" (Topalli et al., 2020). Výzkum však měl svá omezení. Například by bylo možné výzkum provést s větším počtem účastníků a rovnoměrněji v něm reprezentovat gender a věk. Větší zkušenost s vedením rozhovorů, již jsem získával v průběhu výzkumu, a důkladněji připravená konstrukce dat by také jistě pomohly rozšířit přínos výzkumu.

Práce ukázala, že význam shopliftingu je mnohvrstevnatý, sociálně konstruovaný a silně zakořeněný v narativech, které aktéři sdílejí, obměňují a rozvíjejí. V tomto ohledu výzkum přispívá nejen k poznání samotné praxe zákaznických krádeží, ale také k hlubšímu porozumění tomu, jak vyprávění a společenské reprezentace reality ovlivňují lidské jednání.

Možnosti budoucího výzkumu

Jako možný budoucí postup ve výzkumu shopliftingu se nabízí podrobnější etnografie. Po vzoru takových výzkumníků jako Philippe Bourgois (viz 1995) by se dalo ponořit do života lidí, kteří shopliftují, a sdílet s nimi jejich zážitky s cílem přiblížit celý jejich způsob života a

sociální svět, včetně autoetnografické reflexe krádeže v obchodě. Takový přístup by mohl ještě lépe prozkoumat, jak význam shopliftingu utváří vliv společenských struktur a na druhé straně prožitek a rozhodování jedince. Takový výzkum by se nemusel zaměřit jen na krádeže, ale celkově na „nevhodné chování spotřebitelů“ v jeho různých podobách, jako jsou podvody a vandalismus. Dalo by se také zkoumat, jakou roli v tomto jednání hrají ideologická a politická přesvědčení jedinců.

Možná méně náročnou alternativou by mohl být důslednější přístup výzkumu „narativní reality“ shoplifterů (viz Gubrium & Holstein, 2009). Ten by se dal realizovat uspořádáním fokusních skupin, v nichž by se vyprávěli příběhy o shopliftingu a sdíleli pohledy účastníků. Specifické prostředí, ve kterém by na sebe účastníci mohli reagovat, by jistě dalo za vznik jiným typům příběhů. Stejně tak by to ukázalo, jak mohou příběhy pomoci vypravěčům zapůsobit kýženým způsobem a být prostředkem „narativní gratifikace“.

Více rozšířené antropologické teorie jako koncept liminality Victora Turnera nebo dramaturgická perspektiva Ervinga Goffmana by rovněž jistě dokázali rámovat výzkum shopliftingu. Koncept liminality by šel spojit například s tím, jak může být shoplifting součástí přechodu dospívání nebo rané dospělosti. Dále se nabízí prozkoumat hlouběji psychologickou perspektivu a situovaný emoční prožitek aktérů jako „kriminální narativní zážitek“ (viz např. Ioannou et al., 2017) nebo fenomenologické hledisko shopliftingu. Žádoucí by mohl být i výzkum o souvislosti mezi mentálním zdravím a shopliftingem.

Závěr

Tato práce se zaměřila na to, jakým způsobem je konstruován význam shopliftingu v narativech samotných shoplifterů. Výzkum ukázal, že účastníci přistupují ke své činnosti s výraznou angažovaností. Shoplifting je pro účastníky vědomý čin, kterým vykonávají svou vůli, což je konzistentní s narativními rolemi Profesionála a Hrdiny na misi za pomstou podle rámce Youngs a Cantera (2012). Využití tohoto rámce poskytlo odrazový heuristický můstek k rozboru vyprávění účastníků. Potvrdilo se však, že adopce narativních rolí je vždy podmíněná dostupnými narativními zdroji a odkazuje se na větší společenské narativy.

Když se účastníci vyslovili k širším implikacím svého jednání, chápali jej nejen jako praktický způsob získávání svých potřeb, ale také jako akt odporu či osobní mise s hlubším, často romantizujícím přesahem. V některých případech byl shoplifting prezentován jako způsob „vzít si zpět“ to, co účastníci považují za jim spravedlivě náležející, jindy jako gesto vzpoury proti nespravedlivému systému či jako forma vlastního přetváření konzumní kultury.

Práce byla také „experimentem“ s možností využití narativní kriminologie mimo její obvyklé zaměření na instituce trestní spravedlnosti či formálně odsouzené pachatele. Věnovala se totiž osobám, které se opakovaně dopouštějí méně závažných, ale společensky významných, činů mimo dohled státních institucí.

Práce tak přináší příspěvek nejen k pochopení shopliftingu jako sociálního jednání, ale i k metodologickým otázkám kvalitativního výzkumu kriminálního jednání. Ukazuje, že i neformálně sdílené příběhy, které by jinak zůstaly neviditelné, mají dopad na sociální pole. Formují způsob, jakým lidé své činy chápou, jak o nich mluví a jak je možné jim porozumět. V tomto smyslu lze považovat zaznamenané narativy za relevantní vstup do širšího dialogu o kriminalitě, morálce a každodenním životě v pozdně kapitalistické společnosti.

Seznam použité literatury

Barrera, D. J. S. (2019). Doing Dialogical Narrative Analysis: Implications for Narrative Criminology In Fleetwood, J., Presser, L., Sandberg, S., & Ugelvik, T. (Eds.). In *The Emerald Handbook of Narrative Criminology* (pp. 367–388). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-78769-005-920191031>

Barthes, R., & Duisit, L. (1975). An Introduction to the Structural Analysis of Narrative. *New Literary History*, 6(2), 237. <https://doi.org/10.2307/468419>

Bourgois, P. I. (1995). *In search of respect: Selling crack in El Barrio*. Cambridge University Press.

Bevan, M. T. (2014). A Method of Phenomenological Interviewing. *Qualitative Health Research*, 24(1), 136–144. <https://doi.org/10.1177/1049732313519710>

Canter, D., Youngs, D., & Rowlands, D. (Eds.). (2019). Revealing Criminal Narratives: The Narrative Roles Questionnaire and the Life as a Film Procedure. In *The Emerald Handbook of Narrative Criminology* (pp. 343–364). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-78769-005-920191029>

Čermák, I., Hiles, D., & Chrz, V. (2007). Narativně orientovaný výzkum: Interpretační perspektivy. Sborník z Konference Kvalitativní Přístup a Metody ve Vědách o Člověku VI, 53–66.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=07fb04d4840a7b00d779088195ed8418301e3901#page=53>

Copes, H., & Miller, J. M. (Eds.). (2015). *The Routledge handbook of qualitative criminology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203074701>

- Farmer, F., & Dawson, J. (2017). American College Students' Shoplifting Experience: A Comparison Of Retrospective Self-Reports To Micro-Level Criminological Theory. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.345700>
- Ferrell, J. (2013). Cultural Criminology and the Politics of Meaning. *Critical Criminology*, 21(3), 257–271. <https://doi.org/10.1007/s10612-013-9186-3>
- Fleetwood, J. (2016). Narrative habitus: Thinking through structure/agency in the narratives of offenders. *Crime, Media, Culture: An International Journal*, 12(2), 173–192. <https://doi.org/10.1177/1741659016653643>
- Frank, A. W. (2012a). *Letting stories breathe*. University of Chicago Press.
- Frank, A. (2012b). Practicing Dialogical Narrative Analysis. In J. Holstein & J. Gubrium, *Varieties of Narrative Analysis* (pp. 33–52). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781506335117.n3>
- Fullerton, R. A., & Punj, G. (2004). Repercussions of promoting an ideology of consumption: Consumer misbehavior. *Journal of Business Research*, 57(11), 1239–1249. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(02\)00455-1](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(02)00455-1)
- Goode, E. (2015). Ethical issues in the qualitative study of deviance and crime In Copes, H., & Miller, J. M. (Eds.). *The Routledge handbook of qualitative criminology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203074701>
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (2009). *Analyzing narrative reality*. Sage.
- Hamilton, E., & Sanchez, D. (2019). Narrative Roles Among Contact Versus Noncontact Sexual Offenders. *Sexual Abuse*, 31(7), 765–788. <https://doi.org/10.1177/1079063218769651>
- Hayward, K. J. (2004). *City limits: Crime, consumer culture and the urban experience*.

GlassHouse Press.

Hyvärinen, M. (2010). Revisiting the Narrative Turns. *Life Writing*, 7(1), 69–82.

<https://doi.org/10.1080/14484520903342957>

Ioannou, M., Canter, D., & Youngs, D. (2017). Criminal Narrative Experience: Relating Emotions to Offence Narrative Roles During Crime Commission. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(14), 1531–1553.

<https://doi.org/10.1177/0306624X15625991>

Jackson-Jacobs, C. (2004). Taking a Beating: The Narrative Gratifications of Fighting as an Underdog: Introduction: culture, criminology, and brawling in Tucson. In *Cultural Criminology Unleashed*. Routledge-Cavendish.

Katz, J. (1988). *Seductions of crime: Moral and sensual attractions in doing evil*. Basic books.

Katz, J. (2002). Start here: Social ontology and research strategy. *Theoretical Criminology*, 6(3), 255–278. <https://doi.org/10.1177/136248060200600302>

Krasnovsky, T., & Lane, R. C. (1998). Shoplifting: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 3(3), 219–235. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(97\)00022-0](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(97)00022-0)

McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self* (1st ed). W. Morrow.

McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative Identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 233–238. <https://doi.org/10.1177/0963721413475622>

Polletta, F., Chen, P. C. B., Gardner, B. G., & Motes, A. (2011). The Sociology of Storytelling. *Annual Review of Sociology*, 37, 109–130.

Presser, L. (2004). *Violent Offenders, Moral Selves: Constructing Identities and Accounts in*

the Research Interview. *Social Problems*, 51(1), 82–101.

<https://doi.org/10.1525/sp.2004.51.1.82>

Presser, L. (2009). The narratives of offenders. *Theoretical Criminology*, 13(2), 177–200.

<https://doi.org/10.1177/1362480609102878>

Presser, L., & Sandberg, S. (Eds.). (2015). *Narrative Criminology: Understanding Stories of Crime*. New York University Press. <https://doi.org/10.18574/9781479895731>

Ricoeur, P. (1991). Narrative Identity, In: Wood, D., *On Paul Ricoeur: Narrative and interpretation*. Routledge.

Ricoeur, P., & McLaughlin, K. (2009). *Time and narrative*. Vol. 1 (Repr). Univ. of Chicago Press.

Sandberg, S. (2009). Gangster, victim or both? The interdiscursive construction of sameness and difference in self-presentations. *The British Journal of Sociology*, 60(3), 523–542.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01254.x>

Sandberg, S. (2013). Are self-narratives strategic or determined, unified or fragmented? Reading Breivik's Manifesto in light of narrative criminology. *Acta Sociologica*, 56(1), 69–83.

<https://doi.org/10.1177/0001699312466179>

Sandberg, S. (2016). The importance of stories untold: Life-story, event-story and trope. *Crime, Media, Culture: An International Journal*, 12(2), 153–171.

<https://doi.org/10.1177/1741659016639355>

Sandberg, S. (2022). Narrative Analysis in Criminology. *Journal of Criminal Justice Education*, 33(2), 212–229. <https://doi.org/10.1080/10511253.2022.2027479>

Sandberg, S., & Fleetwood, J. (2017). Street talk and Bourdieusian criminology: Bringing

narrative to field theory. *Criminology & Criminal Justice*, 17(4), 365–381.

<https://doi.org/10.1177/1748895816672909>

Shoplifting. (2019). In R. D. Morgan, *The SAGE Encyclopedia of Criminal Psychology*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483392240.n448>

Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670. <https://doi.org/10.2307/2089195>

Topalli, V., Dickinson, T., & Jacques, S. (2020). Learning from Criminals: Active Offender Research for Criminology. *Annual Review of Criminology*, 3(1), 189–215. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-032317-092005>

Walach, V. (2023). Narativní kriminologie: Představení hlavních konceptů a teoretických východisek. *Česká kriminologie*, 1/2023, 1-30.

Youngs, D., & Canter, D. V. (2012). Narrative roles in criminal action: An integrative framework for differentiating offenders. *Legal and Criminological Psychology*, 17(2), 233–249. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2011.02011.x>

Zandlová, M. (2019). Rozhovor. In *Metody výzkumu ve společenských vědách* (FHS UK, s. 315–352). Novotná, H.-Š., Ondřej-Šťovičková Jantulová, Magdalena (eds.). (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách* (Vydání první). Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy. <https://research.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=cb0bca4e-309e-3ded-9ae7-b5a3880b41fb>

Zandlová, M. & Šťovičková Jantulová, M. (2019). Etika výzkumu. In *Metody výzkumu ve společenských vědách* (FHS UK, s. 315–352). Novotná, H.-Š., Ondřej-Šťovičková Jantulová, M. (eds.). (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách* (Vydání první). Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

<https://research.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=cb0bca4e-309e-3ded-9ae7-b5a3880b41fb>

Přílohy

Příloha 1: Osnova rozhovoru

Úvod – kým je shoplifter

Uvést otázkou: „Jak by ses představil někomu, kdo tě nezná?“ Dále také otázky typu:

- Jak ses dostal k shopliftingu? S kým nebo kdy? Budu rád/pomůže mi, pokud mi povyprávíš příběh, jak to bylo poprvé.
- Co tě k shopliftingu většinou vede?
- Proč a kdy se k shopliftingu vracíš?

Prožitek krádeže – příběhy o shopliftingu

Uvést otázkou: „Jak jsem ti předem dával vědět, vyprávěj mi prosím příběh o tvém zážitku té nejvíc zapamatovatelné krádeže. Zajímá mě všechno do detailu. Jak to probíhalo, jak ses u toho cítil?“ Dále otázky typu:

- Co se dělo?
- Co se stalo?
- Proč jsi udělal zrovna tohle a ne něco jiného?
- Jaké byly další okolnosti?
- Jak ses cítil?
- Byl jsi nervózní? Báł ses?
- doptávání na emoce - vztahovat na kategorie - minimalizace
- emoce interpretovat a chtít je vysvětlit
- Jak sis vybral, co ukrást?
- Co bylo potom?
- Můžeš mi říct ještě o nějakých tvých zážitcích nebo příbězích z shopliftingu? Například o tvé poslední krádeži.

Ve chvílích, kdy by stála řeč, je možnost rozkrýt trochu analytické záměry a doptat se na to, jak moc se cítili, že to dělají pro dosažení vlastního záměru nebo, jak se vztahují k ostatním lidem, kteří jsou součástí toho příběhu. Je také možnost mluvit o tématech, která se ještě před výzkumem vyjevila jako důležitá jako je etika potravinových řetězců, problematika konzumerismu a kapitalismu nebo pocity gratifikace z povedené krádeže.

Reflexe krádeže – doptávání

Tady je prostor se doptat na důležitá témata nebo otázky, pokud v rozhovoru doposud nezazněly, které vychází z obecných předpokladů o výzkumu nebo z nastudované literatury. Taky je to možnost se po zaznění příběhů doptat na jejich motivace, vysvětlení jejich chování a důvody pro vrácení se k shopliftingu. Pokud už během rozhovoru nezdůvodní svoje činy v rámci viny a odpovědnosti, je možnost je s tím konfrontovat.

Otázky typu:

- Existuje při shopliftingu obět? Kdo to je? Jde o čin bez oběti?
- Cítíš se za to někdy provinile?
- Jak si to vysvětluješ?
- Doplatí na to zaměstnanci - co si o tom myslíš?
- Je rozdíl mezi tvým životem před tím a po tom?
- Co si myslíš o dnešní konzumní společnosti? Spojuješ si to s tím nějak?